

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8:422-459

Geliş Tarihi: 23.06.2020

Kabul Tarihi: 13.10.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.756619>

İbnü's-Sükkerî ve Nafile Namazlarda Kıraate Dair Risalesi

Adem Çiftci*

Öz

Hanefî mezhebine göre nâfile namazların her rekâtında kıraat farzdır. Bununla birlikte Allah'a yakınlaşmak maksadıyla başlanan nafile ibadet herhangi bir sebepten ötürü bozulursa nezredilmiş ibadet gibi değerlendirilmiş, kazası gerekli görülmüştür. Ancak dört rekâtlı nafile namazlarda bir veya birden fazla rekâta kıraatin terk edilmesi durumunda tahrîmenin bâki olup olmayacağı, ikinci şef'e başlangıcın sahih olup olmayacağı, kaza edilmesi halinde hangi şef'lerin kaza edileceği Hanefî imamları arasında ihtilafa konu olmuştur. Ebû Yûsuf nafile namazlarda kıraati zâid rükün olarak gördüğü için, tahrîmenin her durumda bâki ve ikinci şef'e başlangıcın da sahih olacağı; İmam Muhammed ise nafile namazlarda kıraati kıyam ve rükû gibi aslî bir rükün olarak değerlendirerek bir rekâta bile kıraatin terk edilmesinin hem tahrîmeyi hem edayı geçersiz kılacağını, bu sebeple ikinci şef'e başlangıcın sahih olmayacağı ilkesini benimsemişlerdir. Ebû Hanîfe ise orta bir yol tutarak terki halinde namazın sahih olmayacağından hareketle kıraati aslî; imamın muktedî adına kıraati üstlenmesi yönüyle de zâid görmektedir. Bu sebeple ilk şef'in tamamında kıraatin terk edilmesinin tahrîmenin butlanını ve ilk şef'in fesâdını gerektireceğini ve ikinci şef'e başlangıcın da sahih olmayacağını ifade etmiştir. Ancak ilk şef'in sadece bir rekâtında terk edilmesi durumunda ise eda fasid olsa bile tahrîmenin bâki ve ikinci şef'e başlangıcın da sahih olacağını belirtmiştir. İbnü's-Sükkerî eserinde Hanefî mezhebin muteber kaynaklarına müracaat ederek konuyu enine boyuna ele almıştır. Biz bu çalışmada İbnü's-Sükkerî'nin hayatı ve eserlerinin yanı sıra özelde bu konuyu ele alıp, akabinde eserin neşrini gerçekleştireceğiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Nafile Namaz, Kıraat, İbnü's-Sükkerî.

Ibn al-Sukkarî and His Treatise about Recitation in Supererogatory Prayers

Abstract

According to the Hanafis, recitation is an obligatory in every rak'a of supererogatory prayers. However, if a supererogatory worship performed to get closer to Allah is invalidated for a reason, it is evaluated as a vow and has to be made up. Yet, when one misses recitation in one or two rak'a of four rak'a prayer, it is controversial among Hanafî imams whether the opening takbeer is extant or not, whether starting the second shaf'a is valid or not and when makes up, which shaf'a he will make up. For

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, ademciftci28@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-9040-2753

Abû Yusuf, the opening takbeer is extant in all cases and starting the second shaf'a is valid, since he accepted recitation in supererogatory prayer as an extra pillar. Muḥammad said that missing recitation even in a rak'a invalidates the opening takbeer and the performance, therefore starting second shaf'a is not valid, for he accepted recitation in supererogatory prayer as an essential pillar like standing and bowing. Abu Ḥanifa said that recitation is an essential pillar with reference to invalidity of prayer if missed and is an extra pillar as imam undertakes recitation on behalf of followers. Therefore, missing recitation in the first shaf'a requires invalidity of the opening takbeer and the first shaf'a and starting the second shaf'a is not valid. However, when missed only in a rak'a of the first shaf'a, the opening takbeer is extant and starting the second shaf'a is valid although the performance is null. Ibn al-Sukkarî thoroughly tackles this issue referring to reliable sources of the school. In this study, in addition to the life and works of him, we address the issue and then publish a critical edition of the work.

Keywords: Islamic Law, Hanafi Legal School, Supererogatory Prayer, Recitation, Ibn al-Sukkarî.

Giriş

Dört rekâtlı nafile bir namazın bir veya daha fazla rekânda kıraatin terk edilmesi durumunda bu namazın sıhhati veya eksikliğin nasıl telafi edileceği hususunda Hanefî mezhebinin kurucu imamları farklı yaklaşım içerisindedirler. Kıraatin terk edilmesi durumunda tahrîmenin bâtil olup olmayacağı, bununla irtibatlı olarak ikinci şef'e başlangıcın sahih olup olmayacağı, nihayetinde de namazın kaç rekât olarak kaza edileceği meselesi mezhebin kurucu imamları arasında tartışılmıştır. Klasik kaynaklarda mesele genelde nafile namazlarda kıraat başlığı altında ele alınmış ve konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konuda ilk müstakil çalışma aslen Sivaslı olan ve Sivas Müftülüğü de yapmış olan Numan Efendi (öl. 1182/1768) tarafından kaleme alınmış olduğu görülmektedir.¹ Daha sonra Hanefî fakihî İbnü's-Sükkerî (öl. 1329/1912) bu konuya hasrettiği *ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* isimli eserinde mezhebin muteber ve mutemed kaynaklarına müracaat ederek meseleyi tekrar gündeme getirerek daha sistematik ve bir şekilde ele almıştır. Biz de bu çalışmamızda İbnü's-Sükkerî'nin bu risalesini merkeze alarak Hanefî mezhebinde nafile namazlarda kıraatin terki meselesini ele alacağız. Bununla birlikte İbnü's-Sükkerî'nin hayatı ve eserlerini tespit etmeye gayret edeceğiz. Akabinde de *ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* isimli risalesini neşredeceğiz.

1. Müellifin Hayatı

Müellifin tam adı Abdullah b. Derviş er-Rikâbî es-Sükkerî ed-Dımaşkî el-Hanefî'dir. Şam'da doğan Sükkerî'nin doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda iki farklı tarih

¹ Sabri Erturhan, "Sivas Müftüsü Numan Efendi'nin Nafile Namazlarda Kıraate Dair Risâlesi", *Tahkik İslâmî İlimler ve Neşir Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 183-214.

zikredilmektedir. Bunlardan birisi 1227 (1812)² diğeri ise 1230 (1815)³ tarihleridir. Kaynaklarda soyunun Hz. Hüseyin'e (ra.) ve Benî Şeybe'ye dayandığı⁴ ifade edilen müellif, Şam'ın Kanavât mahallesinde kendileriyle beraber ikamet ettiği dayıları Sükkerî oğullarına nispetle "İbnü's-Sükkerî" diye meşhur ve maruf olmuştur.⁵ Hanefî mezhebine mensup olan İbnü's-Sükkerî âlî isnad⁶ sahibi bir muhaddis olmasının yanı sıra tasavvufta da Kâdîrî tarikatının Şâzelî koluna mensup bir sûfidir.⁷ Takva sahibi olan İbnü's-Sükkerî kendi aleyhine bile olsa hakkı/doğruyu söylemekten imtina etmeyen bir kişiliğe ve ahlaka sahiptir. Hayatı zorluklar içerisinde geçmiş, bir asırlık ömründe hiç evlenmemiş, ders verdiği medresede ikamet etmiştir.⁸ İbnü's-Sükkerî, hayatının büyük bir kısmını Şam'da geçirmiş, Emevî ve Selîmiyye (Muhyiddin b. Arabî) Camii'lerinde hatiplik yapmış, Buhârî müderrisliği görevini deruhte etmiştir.⁹ Ölmeden önce kitaplarının tamamını vakfeden¹⁰ İbnü's-Sükkerî, 13 Şevval 1329 (1912) tarihinde Şam'da vefât etmiş¹¹ ve Bâbü's-Sağîr kabristanına defnedilmiştir.¹²

² Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/286; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 6/53; Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/216; Kemal Sandıkçı, "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Diyanet Dergisi* 21/1 (1985), 60.

³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 6/53; Muhammed Mutî' el-Hâfız-Nizar Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk fi'l-karni'r-rabi' aşer el-hicrî* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1986), 1/262; Yûsuf el-Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi ulemâi'l-karni'r-rabi' aşar* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006), 1/584.

⁴ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye fi şerhi'l-mesâli's-sitte aşriyye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, 789), 1b, 6a; (İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, 1966), 1b; Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262.

⁵ Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584; Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262.

⁶ Herhangi bir hadisin râvisi ile kaynağı olan Hz. Peygamber (sas.) veya o hadisi rivayet eden meşhur hadis imamlarından birisi arasında en az sayıda râvinin bulunduğu ya da tanınmış hadis kitaplarından birinin musannifine ez az râvi ile ulaşabilen isnaddır. Bk. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 8.

⁷ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584. Ayrıca bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 1/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 6/53; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/216; Sandıkçı, "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar", 60.

⁸ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264.

⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 1/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 6/53; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/216; Sandıkçı, "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar", 60.

¹⁰ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/265; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

¹¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 6/53; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

¹² Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585. Müellifin, hadis istilahlarına dair kaleme aldığı *ed-Dürü'n-nefs fima yuhtâcu ileyhi fi'b-tidâit-tedris evi'l-Cevâhir ve'l-le'âl fi mustalahi ehli'l-hadis ve merâtibi'r-ricâl* isimli eseri Sami Abdülkerim el-Hamzâvî tarafından 2016 yılında; bayramlaşma, selamlaşma ve tokalaşma/musafaha adabına dair telif ettiği *el-Dürü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-e'yâd ve'l-e'vâm ve's-şuhûr* isimli eseri ise Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr tarafından 2018 yılında neşredilmiştir. Her iki eserin matbu nüshaları –tespit edebildiğimiz kadarıyla- Türkiye'de bulunmamaktadır. Ayrıca yoğun çabalarımıza rağmen bütün dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisi sebebiyle bu iki eserin yurt dışında basılan matbu nüshalarını getir(t)me imkânımız da olmadı.

1.1. Müellifin İlmî Hayatı

İbnü's-Sükkerî ilk eğitimini Şam'da dönemin önde gelen âlimlerinden almıştır.¹³ İbnü's-Sükkerî'nin ilmî hayatının şekillenmesinde Muhammed Saîd el-Halebî (öl. 1259/1843), Abdurrahman el-Küzberî (öl. 1262/1846), Hamîd el-Attâr (öl. 1263/1847), Abdurrahman et-Tîbî (öl. 1264/1848) gibi ilim adamları önemli rol oynamıştır.¹⁴

Hocası Muhammed Saîd el-Halebî'den *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* ile Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) *eş-Şifâ'sı* (Yani *eş-Şifâ bi-(fî) ta'rîfi hukûki (fî şerefi)'l-Mustafâ*),¹⁵ Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *el-Câmi'u's-sağîr'i*, İbn Akîle'nin (ö. 1150/1737) *Müselâ'tı* (*el-Fevâ'idü'l-celîle fî müselâ'ti Muhammed b. Ahmed 'Akîle*),¹⁶ Aclûnî'nin (öl. 1162/1749) *'İkdü'l-cevheri's-semîn fî erba'îne hadîsen min ehâdisi Seyyidi'l-mürselîn* gibi hadis kaynaklarını okudu. Bunların yanı sıra başta Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar*'ı olmak üzere Hanefî mezhebinin pek çok eserini okudu. Ayrıca hocası Saîd el-Halebî bu eserlerin tamamını rivayet etmesi ve okutması için kendisine icâzet verdi.¹⁷

Hocası Abdurrahman el-Küzberî'den birkaç kez *Sahîh-i Müslim*, *el-Müselâ't* ve *'İkdü'l-cevheri's-semîn*'i dinledi. Ayrıca ondan *eş-Şifâ*, *Sünen-i Tirmizî*, *Muvatta-ı İmam Mâlik*, *Sünen-i Ebî Dâvud*, İbn Atâullah el-İskenderî'nin (öl. 709/1309) tasavvufa dair eseri *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye*'sini¹⁸ ve daha başka kitapları okudu.¹⁹

Hocası Hamid el-Attâr'ın Süleymaniyye'deki *Sahîh-i Buhârî* hatmi derslerine katılmış, daha sonra hocasıyla *Kitâbu't-Deâvât*'tan başlayıp dua babına kadar okumuştur.²⁰ Bunların yanı sıra çok sayıda ilim adamından daha dersler okudu. Pek çok hocadan çeşitli ilim dallarında yazılı ve sözlü icazetler aldı²¹ ve kendisine icazet veren hocalarının isimlerini *Tenbîhü'l-ifhâm fî beyâni suveri icâzetî min meşâyihî'l-İslâm* isimli eserine kaydetti.²²

¹³ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262.

¹⁴ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

¹⁵ Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) Hz. Peygambere gösterilmesi gereken saygı ve sevgiyi, O'nun Müslümanlar üzerindeki haklarını konu alan eseridir. Bk. M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/134-138.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, "İbn Akîle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/304-306.

¹⁷ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/337-338.

¹⁹ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/262; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

²⁰ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/263; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

²¹ Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

²² Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

Kendisine icazet veren hocalarından bazıları şunlardır: Beyrut müftüsü Şeyh Abdüllatif Fethullah, Şeyh İbrahim es-Sakâ, Şeyh Ahmed et-Temîmî, Mekke-i Mükerrerme'nin Hanefî müftüsü Abdullah b. Muhammed el-Mîrganî, Şeyh Yûsuf es-Sâvî, Şeyh Muhammed Muhammed b. Ahmed el-Atûşî el-Medenî, Şeyh Abdülğanî ed-Dimyâtî, el-Hâc Ömer b. Mustafa el-Amûdî ed-Diyarbakirî, Ömer el-Âmedî ve Molla Bekir el-Kürdî.²³

İbnü's-Sükkerî ayrıca müselsel bir rivayeti hocası Muhammed Saîd el-Halebî'den münavele usulü ile rivayet etmiştir. Buna göre Saîd el-Halebî Şeyh Muhammed el-Küzberî'den o da babası eş-Şeyh Abdurrahman el-Küzberî'den o da eş-Şeyh Muhammed b. Akîle el-Mekkî'den rivayet ettiğine göre, İbn Akîle *Müselselât*'ında şöyle demiştir: “*Üstadımız/Şeyhimiz Abdullah b. Sâlim el-Basrî elinde tesbih gördüğüm halde bana nakletti (ناولني).*” Bununla birlikte pek çok müselsel rivayet de nakletmiştir.²⁴

Şeyh Atâ el-Kesm, Şeyh Muhammed eş-Şâş, Şeyh Abdullatif ez-Zehebî, Seyyid Abdülkerim el-Hamzavî gibi pek çok kişi kendisinden istifade etmiştir.²⁵

Muhammed Abdülhay el-Kettânî ders aldığı hocalarının ismini zikrederken Şam'da Abdullah es-Sükkerî, Muhammed Emîn el-Baytâr, Abdürrezzâk el-Baytâr gibi âlimlerden ders okuyup icâzet aldığını da ifade etmiştir.²⁶

1.2. Müellifin Eserleri

İbnü's-Sükkerî'nin İslâmî ilimlerin farklı alanlarında pek çok eser telif etmiştir.²⁷ Müellifin bizzat kendisinin belirttiğine göre “*Allah'a hamdolsun ki, tamamladığım ya da tamamlamadığım yirmiden fazla eserim vardır*” demiştir.²⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserlerden bazıları şunlardır:

1. *Ni'metü'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*:²⁹ Bu eser, Osmanlı'nın son döneminde İslam coğrafyasında Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine yapılmış bir şerh çalışmasıdır.³⁰

2. *ed-Dürü'n-nefis fîma yuhtâcu ileyhi fî'btidâi't-tedris evi'l-Cevâhir ve'l-le'âl fî mustalahi ehli'l-hadîs ve merâtibi'r-ricâl*: Müellif, hadis ıstılahlarına dair olan bu

²³ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/263; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

²⁴ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/263-264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/584.

²⁵ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

²⁶ Ahmet Özel, “Kettânî, Muhammed Abdülhay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/335.

²⁷ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

²⁸ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

²⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 6/53; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/216; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

³⁰ Sandıkçı, “Sahîhi'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar”, 60; Raziye Betül Dağdeviren, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Hadis Çalışmaları”, *Abdülhamid Dönemi Osmanlı Coğrafyasında İslâmî İlimler*, ed. Hidayet Aydar vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 73.

eserini h. 1273 yılında tamamlamıştır. Eserin bir yazma nüshası el-Mektebetü't-Teymürîyye, 20 numarada bulunmaktadır.³¹ Sami Abdülkerim el-Hamzâvî tarafından hazırlanan bu eser, 2016 yılında Beyrut'ta basılmıştır.³² Eserin ismi bazı kaynaklarda *el-Cevâhir ve'l-le'âl fî mustalahi ehli'l-hadîs ve merâtibi'r-ricâl* şeklinde geçmektedir.³³

3. Fethü'l-Kerîm fî i'râbi Bismillâhirrahmânirrahîm: Müellifin Bismelenin i'rabına dair yazmış olduğu bu eseri 9 varak olup h. 1278 ve 1287'de istinsah edilmiş iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan birisi Beyazıd Devlet Kütüphanesi Beyazıd bölümünde nr. 6190'da³⁴ diğeri de Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 315'de³⁵ kayıtlıdır.³⁶ Eserin bir nüshası da Dubâi'de bulunan Cuma el-Mâcid Kültür ve Kültürel Miras Merkezi'nde 230007 numarada kayıtlıdır.³⁷

4. ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye: Müellifin çalışmamıza konu olan eseridir. İleride detaylı bilgi verilecektir.

5. Şerhu Akîdeti'l-Bâcûrî:³⁸ Bu eser İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî'nin (ö. 1277/1860) *Risâle fî'l-akâ'id* isimli on altı sayfadan oluşan eserinin şerhidir.³⁹

6. Şerhu's-Senûsiyye: Eser bazı kaynaklarda *Şerhu's-Senûsiyye*,⁴⁰ bazılarında ise *Şerhu Ali es-Senûsî*⁴¹ ismiyle kaydedilmiştir.

7. el-İzâfetü li yâi'l-mütekellim:⁴² Müellif bu risalesinde mütekellim yasına izafet konusunu ele almıştır.

³¹ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafê li beyâni meşhûri kütübi's-Sünneti'l-müşerreffe: Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 443.

³² Abdullah b. Derviş er-Rikâbî es-Sükkerî, *ed-Dürü'n-neffs fîma yuhtâcu ileyhi fî'btidâi't-tedris= el-Cevâhir ve'l-le'âl fî mustalahi ehli'l-hadîs ve merâtibi'r-ricâl*, haz. Sami Abdülkerim el-Hamzâvî (Beyrut: Merkezi Ulumi'l-Hadis en-Nebevî 2016).

³³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/216; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

³⁴ İbnü's-Sükkerî, *Fethü'l-kerîm fî i'râbi Bismillâhirrahmânirrahîm* (İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, 6190).

³⁵ İbnü's-Sükkerî, *Fethü'l-kerîm fî i'râbi Bismillâhirrahmânirrahîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 315).

³⁶ Süleyman Gür, "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risaleleri Literatürü", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 463; Harun Abacı, "Osmanlı Dönemi İ'râbu'l-Kur'an Literatürü Üzerine", *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, ed. Fuat Aydın vd. (İstanbul: Mahya Yayınları, 2018), 602.

³⁷ Juma al-Majid Center for Culture & Heritage, "Manuscript" (Erişim 7 Haziran 2020).

³⁸ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

³⁹ Bâcûrî için bk. Ahmet Saim Kılavuz, "Bâcûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/416.

⁴⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/216.

⁴¹ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

⁴² Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlî, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

8. *İğâsetü'l-melhûf*:⁴³ Eserin herhangi bir nüshasına ulaşılammıştır. Bu yüzden eserin içeriğine dair bilgi sahibi de olunammıştır.

9. *Tenbîhü'l-ifhâm fi beyâni suveri icâzetî min meşâyihî'l-İslâm*:⁴⁴ Müellifin pek çok ilim dalında icazet aldığını daha önce belirtmiştik. Müellif, kendilerinden icazet aldığı hocalarının isimlerini bu eserinde toplamıştır.

10. *el-Dürrü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*: Eserin 1288 tarihinde istinsah edilmiş 13 varaktan oluşan bir nüshası Beyazıd Devlet Kütüphanesi'nde;⁴⁵ 1291 istinsah tarihli 15 varaklı diğer bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁴⁶ Ayrıca eserin bir nüshası Berlin Kütüphanesi'nde;⁴⁷ bir nüshası da Cuma el-Mâcid Kültür ve Kültürel Miras Merkezi'nde 225788 numarada kayıtlıdır.⁴⁸

Müellif bu eserinde bayramlaşma, selamlaşma ve tokalaşma/musafaha adabıyla ilgili hususlara değinmiş, mezheplerin görüşlerine ve konuyla ilgili müselsel rivayetlere yer vermiştir.

Eserin ismiyle ilgili bir problem söz konusudur. Zira Beyazıd Devlet Kütüphanesi 1460 arşiv numarasıyla kayıtlı nüshanın iç kapağında eserin ismi *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-e'yâd ve'l-e'vâm ve's-şuhûr* şeklinde kaydedilmiş ve 2a varakta ise müellifin eserini bu şekilde isimlendirdiği görülmektedir.⁴⁹ Süleymaniye⁵⁰ ve Berlin nüshalarında ise iç kapakta eserin *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-e'yâd ve'l-e'vâm ve's-şuhûr* şeklinde kaydedilmiş; ancak her iki nüshanın mukaddimesinde müellif bizzat kendisi eserini *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-e'yâd ve'l-e'vâm ve's-şuhûr* şeklinde isimlendirdiğini belirtmektedir.⁵¹ Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr tarafından tahkik edilen bu eser 2018 yılında Kuveyt'te basılmıştır.⁵² Hâmid en-Nasr da tahkik ettiği bu esere *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-e'yâd ve'l-e'vâm ve's-şuhûr*

⁴³ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

⁴⁴ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

⁴⁵ İbnü's-Sükkerî, *el-Dürrü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr* (İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, 1460).

⁴⁶ İbnü's-Sükkerî, *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 1543).

⁴⁷ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr* (Berlin: Berlin Kütüphanesi, 3317).

⁴⁸ Juma al-Majid Center for Culture & Heritage, "Manuscript".

⁴⁹ İbnü's-Sükkerî, *el-Dürrü'l-mensûr* (Beyazıd, 1460), 2a.

⁵⁰ Süleymaniye Kütüphanesi arşiv kaydında da eser *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr* şeklinde kaydedilmiştir.

⁵¹ İbnü's-Sükkerî, *el-Kenzü'l-mensûr* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 1543), 2a; (Berlin Kütüphanesi, 3317), 2a.

⁵² Abdullah b. Derviş er-Rikâbî es-Sükkerî, *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*, thk. Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr (Kuveyt: Vizeratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2018).

ismini vermiştir. Bu eser bazı kaynaklarda ise sadece *et-Tehnie bi'l-e'yâd* olarak zikredilmektedir.⁵³

11. *el-Makâmetü's-seniyye fimâ tekmiletü halli'r-Risâleti'd-dürriyye*: Eser Dubâi'de bulunan Cuma el-Mâcid Kültür ve Kültürel Miras Merkezi'nde 225787 numarada kayıtlıdır.⁵⁴

12. *Beyânü hükmi hadisi lâ salâte limen lem yekra' bi Fâtihati'l-Kitâb ala'l-mezhebi'l-Hanefiyye*: Eser Cuma el-Mâcid Kültür ve Kültürel Miras Merkezi'nde 534939 numarada kayıtlıdır.⁵⁵

13. *Umdetü'l-müteallim fi ahkâmî'l-münâda*: Müellifin Arap dili alanında yazmış olduğu bu eser, Beyazıd Devlet Kütüphanesi'de 6192 arşiv numarasıyla kayıtlı olup 11 varaktan oluşmaktadır. Eserin istinsah tarihi bilinmemektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere müellif, irili ufaklı yirmiden fazla eserinin olduğunu beyan etmiştir. Bunlardan on üç tanesini tespit edip, mahtut/el yazması olanların nüshalarının buldukları kütüphaneleri; matbu olanların da basım tarihi ve yerini zikretmeye çalıştık. Şimdi de asıl çalışma konumuzu oluşturan ve müellifin nafile namazlarda kıraat meselesini ele aldığı *ed-Dürretü'l-behiyye fi şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* isimli risalesi hakkında detaylı bilgilere geçelim.

2. ed-Dürretü'l-behiyye fi şerhi'l-mesâili's-sitte aşriyye

Burada eserin nüshaları, yazılış gayesi, nafile namazlarda kıraat meselesi ve müellifin konuyla ilgili tespit ettiği görüşleri kaynaklarıyla birlikte vermeye gayret edeceğiz. Nihayetinde risalenin neşrini yapacağız.

2.1. Eserin Nüshaları

Öncelikle belirtelim ki müellifin biyografisine yer verilen kaynaklarda İbnü's-Sükkerî'ye böyle bir eser nispet edilmemektedirler. Ancak gerek *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabîyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût* isimli katalogda⁵⁶ gerekse İstanbul Millet ve Beyazıd Devlet Kütüphanelerinde yer alan nüshaların iç kapağında eserin İbnü's-Sükkerî'ye ait olduğuna dair müstensihin düştüğü not bulunmaktadır. Ayrıca mukaddimede yer alan "*Zayıf kul, ulemanın ayağının tozu, salihlerin ayaklarının çarığı Benî Şeybe ve Fâtımatü'z-Zehra/Hz. Hüseyin soyuna mensup Sükkerî diye meşhur Abdullah b. Derviş şöyle diyor*" kaydı risalenin İbnü's-Sükkerî tarafından kaleme alındığını açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁷ Buna ilaveten kaynaklarda müellife nispet

⁵³ Hâfız-Abaza, *Târihu ulemâi Dimaşk*, 1/264; Mar'aşlı, *Nesrü'l-cevâhir*, 1/585.

⁵⁴ Juma al-Majid Center for Culture & Heritage, "Manuscript".

⁵⁵ Juma al-Majid Center for Culture & Heritage, "Manuscript".

⁵⁶ *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabîyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: el-Fıkhü ve usûlüh* (Ammân: Müessesetü Âl-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, 2000/1421), 4/145.

⁵⁷ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye fi şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, 789), 1b; (İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, 1966), 1b.

edilen *el-Fethü'l-Kerîm*, *ed-Dürü'l-mensûr* gibi diğer eserleriyle mukayese ettiğimizde hem üslûb olarak örtüştüğü hem de mukaddimede yer alan “*Benî Şeybe... Sükkerî diye meşhur Abdullah b. Dervîş şöyle diyor*” şeklindeki kaydın onlarda da aynen yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla eserin İbnü's-Sükkerî'ye aidiyetiyle ilgili herhangi bir şüphe kanaatimizce bulunmamaktadır.

Yaptığımız araştırmalarda eserin üç yazma nüshasının olduğunu tespit ettik. Bunlardan ikisi Türkiye'de, biri ise Mısır'da bulunmaktadır.

2.1.1. İstanbul Millet Kütüphanesi, Arşiv No. 789

Bu nüsha İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu'nda 789 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Kütüphane kaydında eserin adı *ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* yazarı ise Abdullah b. Dervîş es-Sükkerî olarak geçmektedir. Eserin müstensih ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Ancak ferağ kaydında h. 1264 yılı 20 Ramazan Cumartesi günü kaydı yer almaktadır.⁵⁸ Eser müstakil bir kitap olup 7 varaktan meydana gelmektedir. Nesih hattıyla yazılan nüshanın her bir sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Eserin ilk sayfasında (1a) müstensih tarafından düşülen “*Bu ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye, müellifi Yüce Rabbinin affını uman Sükkerî diye meşhur Abdullah'a aittir. Allah onu bağışlasın! Amin*” notu ve vakıf mührü vardır.⁵⁹ Varakların arka yüzünün (b sayfası) alt kısmında müş'ir⁶⁰ bulunmaktadır. Millet Kütüphanesi'nde bulunması sebebiyle bu eseri metin içerisinde “م” harfiyle sembolize ettik. Nüshada ferağ kaydı⁶¹ da bulunmaktadır. Ferağ kaydı şöyledir:

وقد وقع الفراغ من كتابة هذه الرسالة على يد جامعها راجي عفو ربّه العلي، عبدالله الشهير بابن السّكري من ذرية بني شيبه وسيدنا الحسين إن شاء الله القادري الدمشقي الحنفي غفر الله ذنوبه وستر عيوبه بجاه النبي وكل مرتقي وذلك في سنة ١٢٦٤ في شهر رمضان في يوم السبت الذي هو آخر العقد الثاني منه وهو حسبنا ونعم الوكيل وصلى الله على سيدنا محمد وعلى كلّ جليل والنقل كما قيل:

يَا نَاطِرًا فِيهِ سَلْ بِاللَّهِ مَرَحَمَةً،
وَاطْلُبْ لِنَفْسِكَ مِنْ خَيْرٍ تُرِيدُ بِهِ
عَلَى الْمُصَنِّفِ وَاسْتَعْفُورٌ لِصَاحِبِهِ
مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ عَفْرَانًا لِكِتَابِهِ ٦٢

el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût isimli katalogda bu eser “*ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili'l-müste'acize*” ismiyle İstanbul Millet

⁵⁸ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 6b.

⁵⁹ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 1a.

⁶⁰ Müş'ir, varakın arka yüzü üzerindeki en son kelimedir ve genellikle tek başına son satırın altına yazılır ve karşıdaki sayfanın ilk kelimesinin tekrarı olur. Detaylı bilgi için bk. Adam Gacek, *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli – Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 247.

⁶¹ Ferağ kaydı, müstensihler tarafından yazma eserlerin genellikle sonuna konulan ve metnin istinsahının bittiğini belirten kayda denir. Geniş bilgi için bk. Orhan Bilgin, “Ferağ Kaydı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/354.

⁶² İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 6b.

Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Koleksiyonu 789 arşiv numarasıyla kaydedilmiştir.⁶³ Yaptığımız incelemede isimle ilgili bir farklılık söz konusu olsa da arşiv kaydı bunun aynı eser olduğunu göstermektedir.

2.1.2. İstanbul Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Arşiv No. 1966

Bu nüsha Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd 1966 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Kütüphane kaydında eserin adı *ed-Dürretü'l-behiyye fi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye* yazarı ise Abdullah b. Derviş er-Rikâbî ed-Dimaşkî İbnü's-Sükkerî olarak geçmektedir. Eserin müstensih ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Ancak ferağ kaydında h. 20 Ramazan 1264 Cumartesi günü tamamlandığı bilgisi yer almaktadır.⁶⁴ Her iki nüshanın istinsah tarihleri günü gününe aynıdır. Ancak gerek müstensihlerin yazı stili, gerekse bazı farklılıklar dikkate alındığında her iki nüshanın da farklı müstensihlerin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Bu nüsha da müstakil bir kitap olup her bir sayfa 23 satır olmak üzere 7 varaktan oluşmaktadır. Eserin ilk sayfasında (1a) müstensih tarafından “*Bu ed-Dürretü'l-behiyye fi şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye, müellifi Yüce Rabbinin affını uman Sükkerî diye meşhur Abdullah'a aittir. Allah onu bağışlasın! Amin*” notu ile vakıf mührü ve “*Elindeki bu risaleyi Darü'l-Kütübi'l-Umûmiyye'ye Eba'l-Fakr Mustafa bi'smi İbn Ahmed Muhtar (Ğufira lehüma) vakfetmiştir*” şeklinde vakıf kaydı düşülmüştür.⁶⁵ Varakların arka yüzünün alt kısmında müş'ir bulunmaktadır. Beyazıd Devlet Kütüphanesi'nde bulunması sebebiyle bu eseri metin içerisinde “ب” harfiyle sembolize ettik. Bu nüshadaki ferağ kaydı da bir önceki nüshadaki kaydın aynıdır.

2.1.3. Mısır Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Arşiv No. 737

Bu nüshaya maalesef ulaşamadık. Ancak kütüphanenin internet sitesinde yer alan bilgiye göre müellifi meçhul kaydı düşülmüştür. Aynı şekilde müstensih ve istinsah tarihi ile ilgili de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.⁶⁶

2.2. Risalenin Yazılış Gayesi

Hicrî 1257 yılında Muhammed Saîd el-Halebî'yle tanışmasıyla birlikte ulema arasında “*on altı mesele*” diye meşhur olan bu konuya ilgi duyduğunu belirten müellif, bu meselenin kendisine zor geldiğini ve işin içinden çıkmakta zorlandığını bu yüzden -âlimler zümresinden olmasa da- Allah'ın (cc) kendisini onlarla birlikte haşretmesi ümidiyle bu on altı meseleyi açıklamaya karar verdiğini, bu amaçla risaleyi kaleme aldığını ifade etmektedir.⁶⁷

⁶³ *el-Fihrisü's-şâmil*, 4/145.

⁶⁴ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Beyazıd, 1966), 7a-7b.

⁶⁵ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Beyazıd, 1966), 1a.

⁶⁶ el-Bâhisü'l-İlmî, “Mahtûtât” (Erişim 4 Haziran 2020).

⁶⁷ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 1b; (Beyazıd, 1966), 1b.

2.3. Nafile Namazlarda Kıraat Meselesi ve Eserin Muhtevası

Hanefî mezhebine göre nâfile namazların her bir rekâtında kıraat farzdır.⁶⁸ Bununla birlikte kurbiyyet/Allah'a yakınlaşmak maksadıyla başlanan nafile bir ibadet herhangi bir sebepten ötürü bozulursa nezir/adanmış bir ibadet gibi değerlendirilmiş ve kazası gerekli görülmüştür.⁶⁹ Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574), başlanması durumunda tamamlanması gereken nafile ibadetleri nazım formunda oruç, namaz, hac, tavaf, i'tikaf, umre ve ihram olarak saymıştır.⁷⁰ Mezhep içerisinde dört rekât olarak başlanan nafile bir namazda bir veya birkaç rekâtta kıraatin terk edilmesi durumunda hükmün ne olacağı yani kaç rekât olarak kaza edilmesi gerektiği mezhebin kurucu imamları arasında ihtilafa sebep olmuştur. Müellifin de belirttiği gibi bu mesele Hanefî kaynaklarda on altı mesele (المَسَائِلُ السَّنَّةِ عَشْرِيَّةٌ) diye meşhur olmuştur. Bu on altı meseleye geçmeden önce Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in bu konudaki yaklaşımlarını yani benimsedikleri ana ilkeleri ortaya koyma çalışacağız. Burada iki görüşü cem etmesi sebebiyle Ebû Hanîfe'nin görüşü en son vereceğiz.

Ebû Yûsuf'a (öl. 182/798) göre bu konudaki ilke şudur: Dört rekâtlı nafile bir namazda birinci şef' (ilk iki rekât), kıraatin terk edilmesiyle fesada uğrasa bile tahrîme bâki olur. Bu sebeple ikinci şef'e başlangıç da sahih olur.⁷¹ Ebû Yûsuf'a göre ilk iki rekâtta kıraatin terk edilmesi tahrîmenin butlanını gerektirmez. Sadece edanın fesadını gerektirir. Çünkü kıraat zâid bir rükündür. Zira namazın tamamında kıraat terk edilse bile namazın vücut bulmasına mani değildir. Nitekim ümmî, ahras ve muktedî gibi kıraatten âciz olan kimseler hakkındaki hüküm bunun delilidir.⁷² Ebû

⁶⁸ Burhanüddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 1/83; Ebû Bekr el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/192; Ekmelüddîn el-Bâbertî, *el-Înâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/459.

⁶⁹ Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/181; Alâüddîn Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1982), 1/430; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Burhâneddin el-Buhârî İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/219; Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313), 1/141; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/455; Kemâleddin İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/455.

⁷⁰ Alâüddîn el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 92; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 2/477. Şiir şöyledir:

مِنَ التَّوَافِلِ سَبْعٌ تَلَزُمُ الشَّارِعِ أَحَدًا لِدَيْكَ بِمَا قَالَهُ الشَّارِعِ
صَوْمٌ صَلَاةٌ طَوَافٌ حَجٌّ رَايِعٌ عَكُوفُهُ عُمْرَةٌ إِخْرَامُهُ السَّابِعُ

⁷¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/434; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/193; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

⁷² Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Zeynüddîn İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479; Abdülhay el-Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebîr* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1986), 98.

Yûsuf'a göre her bir namaz tek bir tahrîmeyle bağlanır. Bu yüzden bir kısmı kaza bir kısmı eda şeklinde ifa edilemez.⁷³

Nitekim Ebû Yûsuf'un bu yaklaşımı on altı meseleyi ayrıntılı olarak ele aldığımızda daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki, ona göre ilk şef'in tamamında kıraat terk edilse bile ikinci şef'e başlangıç sahih olacağından son iki rekâtta kıraatin tam olması halinde sadece ilk şef'in kazası gerekli olacaktır. Kıraatin dört rekâtta sadece birinde ya da her şef'ten sadece bir rekâtta yerine getirilmesi durumunda kişinin dört rekâtı da kaza etmesi gerektiği yaklaşımı bu ilkenin bir sonucudur. Yani kıraat zâid bir rükündür, terk edilmesi durumunda tahrîmenin butlanını gerektirmez. Dolayısıyla kıraatin hangi şef'de terk edildiği önemli olmaksızın o şef'(ler)in kaza edilmesi gerekir.

İmam Muhammed'in (öl. 189/805) bu konuda benimsediği ilkeye gelince o da şöyledir: Dört rekâtlı nafile bir namazda bir rekâtta bile kıraatin terk edilmesi şef'in tamamında terk edilmiş gibi hem tahrîmeyi hem de edâyı geçersiz hale getirir. Bu yüzden ikinci şef'e başlangıç da sahih olmaz. Çünkü kıraat, her bir rekât için farz olduğundan tek bir rekâtta bile terk edilmesi, tahrîmenin butlanına ve o şef'in fesada uğramasına sebep olur.⁷⁴ İmam Züfer de (öl. 158/775) bu konuda İmam Muhammed'le aynı görüşü benimsemektedir.⁷⁵ İmam Muhammed nafile namazlarda kıraati rükû, secde gibi aslî unsur görmekte, bu yüzden herhangi bir rekâtta kıraatin terk edilmesini o şef'i fâsid kılan bir sebep olarak değerlendirmektedir.⁷⁶ Bu sebepten ötürü İmam Muhammed, herhangi bir rekâtında kıraatin terk edildiği nafile bir namazın sadece ihlalin gerçekleştiği şef'in kaza edileceği görüşündedir. Yani ilk şef'de terk gerçekleşmişse ikinci şef'e başlangıç sahih olmayacağından sadece ilk iki rekâtın; ilk şef tamam olmakla birlikte üç ya da dördüncü rekâtta ihlal olması durumunda ikinci şef'in kaza edileceği görüşündedir.⁷⁷

Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ise bu iki görüşün arasında orta bir yol tutmaktadır. Bir yandan terki halinde namazın sahih olmayacağından hareketle kıraati aslî; diğer yandan imamın muktedî adına kıraati üstlenmesi yönüyle de zâid olarak değerlendirmektedir. Ona göre kıraat aslî unsurdur, çünkü ilk şef'de terk edilmesi ikinci şef'e başlamaya engel olur. Zâiddir, çünkü ilk iki rekâtta birinde kıraatin terk edilmesi ikinci şef'e başlamaya mani değildir.⁷⁸ Dolayısıyla ilk şef'in tamamında kıraatin terk edilmesi tahrîmenin butlanını ve ilk şef'in de fesâdını gerektirir. Bu

⁷³ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/192; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 3b; (Beyazid, 1966), 3b.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/434; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479; Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebîr*, 98.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/434; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

⁷⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/434-435.

⁷⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

⁷⁸ Leknevî, *en-Nâfi'u'l-kebîr*, 99.

sebep ile ikinci şef'e başlangıç da sahih olmaz. Sadece ilk şef'in kazası gerekir. Ancak ilk iki rekâttan sadece birisinde kıraatin terk edilmesi ilk şef'i fesâda uğratsa bile tahrîme bâki olur ve ikinci şef'e başlamaya engel teşkil etmez.⁷⁹

Bu üç temel yaklaşımı verdikten sonra İbnü's-Sükkerî'nin on altı hali ele aldığı ve delillendirdiği meselelere geçebiliriz.

1. Mesele: Dört rekâtlı nafilâ namaza başlayan bir kimse rekâtların tamamında kıraati terk ederse, Ebû Hanîfe'ye göre iki rekâti kaza etmesi gerekir. Ona göre ilk iki rekâttan kıraatin terk edilmesi tahrîmenin (iftitah tekbirinin) butlânını gerektirir. İki rekâttan sadece birisinde kıraatin terk edilmesi halinde ise, tahrîme bâtil olmaz, ancak edâ fâsid olur. Zira tahrîmenin bâtil olması durumunda başlangıç sahih olmayacağı için ilk şef'in (yani ilk iki rekâtın) kazası gerekir. Tahrîme bâtil olup başlangıç da fâsid olduğu için ikinci şef'in (yani üç ve dördüncü rekâtın) kazası gerekmez.

Ebû Yûsuf'a göre ise bu durumda dört rekâtın da kazası gerekir. Ona göre kıraatin terki tahrîmenin butlanını gerektirmez. Çünkü kıraat zâid bir rükündür. Zira namazın tamamında kıraat terk edilse bile namazın vücut bulması bunun delilidir. Nitekim ümmî, ahras ve muktedî gibi kıraatten âciz olan kimseler hakkında durum böyledir.⁸⁰

İmam Muhammed'e göre ise, iki rekâtın kaza edilmesi gerekir. Eğer iki rekâttan birisinde kıraat terk edilirse tahrîme bâtil olur. Bu durumda ikinci şef'e başlangıç da sahih olmaz.⁸¹

2. Mesele: Dört rekâtlı nafilâ namaza başlayan bir kimse ilk üç rekâttan kıraati terk eder, dördüncü rekâttan kıraati yerine getirirse, Ebû Hanîfe'ye göre iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü ilk şef, başlangıçtan sonra bâtil hale gelmiştir. Bu yüzden sadece onun kaza edilmesi gerekir. İkinci şef'e başlamak ise, tahrîme bâtil olduğu için sahih değildir.

Ebû Yûsuf'a göre ise bu durumda dört rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü ona göre tahrîme bâtil olmamış, sadece edâ bâtil olmuştur.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/434; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/193; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/458; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1/456; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

⁸⁰ *el-Câmi'u's-sağîr*'de Ebû Yûsuf'un bu durumda iki rekât kaza etmesi gerektiği görüşü yer almaktadır. Bk. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmi'u's-sağîr* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1986), 98.

⁸¹ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 3b-4a; (Beyazîd, 1966), 3b-4a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/83; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/193; Bâbertî, *el-Înâye*, 1/456; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1/456; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

İmam Muhammed'e göre ise bir önceki meselede olduğu gibi ilk şef'de rekâtlardan birisinde kıraatin terk edilmesi tâhrîmeyi bâtil hale getirir. Bu sebeple ikinci şef'e başlangıç sahih olmayacağından sadece iki rekât kaza etmesi gerekir.⁸²

3. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse ilk iki rekât ve dördüncü rekâta kıraati terk eder, sadece üçüncü rekâta kıraati yerine getirirse, Ebû Hanîfe'ye göre yine iki rekât kaza etmesi gerekir.

Ebû Yûsuf'a göre ise dört rekât kaza etmesi gerekir. Muhammed'e göre ise ilk iki meselede olduğu gibi iki rekât kaza etmesi gerekir.⁸³

4. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse ilk iki rekâta kıraatte bulunur, son iki rekâta kıraatte bulunmazsa Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü tahrîme bâtil olmamıştır. Bu sebeple ikinci şef'e başlangıç sahihtir. Daha sonra kıraatin terk edilmesiyle (ikinci şef) fesada uğramıştır. İlk şef ise fesada uğramamıştır. Bu, iki şef arasında oturursa böyledir. Eğer arada oturmaz ise o zaman dört rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü bu durumda ikinci şef'deki fesad ilk şef'e de sirayet etmiştir.⁸⁴

5. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse ilk iki rekâta kıraatte bulunmaz ve son iki rekâta kıraatte bulunursa, Ebû Hanîfe'ye göre iki rekâatın kazası gerekir. Çünkü ilk şef, kıraatin terkiyle fâsid olmuştur. Bu yüzden ikinci şef'e başlangıç sahih değildir. Öyle ki bir kimse, ikinci şef'de kendisine iktidâ etse/tâbi olsa iktidâsı sahih olmaz. Kahkaha atsa abdesti bozulmaz.

Ebû Yûsuf'a göre ise aynı şekilde iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü tahrîme bâkidir. Bu sebeple ikinci şef'e başlangıç da sahihtir. Ancak son iki rekâta kıraat sahih olsa da, ilk iki rekâta kıraat bulunmadığı için ilk şef'in kazası gerekir. İlk iki rekâatın kazasına niyet ederse bu kaza icmâen (sahih) olmaz. Çünkü namaz, tek tahrîmeyle bağlanan bir bütündür. O halde bir kısmını kaza, bir kısmını eda etmek olmaz. Bu ilk şef'de oturursa böyledir. Oturmazsa o zaman dört rekât kaza etmesi gerekir.

⁸² İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4a; (Beyazıd, 1966), 4a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480.

⁸³ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4a; (Beyazıd, 1966), 4a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480. Merğînânî bu durumda ittifakla sadece ilk iki rekâatın kaza edileceğini söylemektedir. Bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84.

⁸⁴ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4a; (Beyazıd, 1966), 4a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Bâbertî, *el-İnâye*, 458; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479-480. Haddâd, bu durumda Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre iki; Ebû Yûsuf'a göre dört rekât kaza edilmesi gerekir diyor. Bk. Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194.

Muhammed'e göre ise mezhep imamı için ifade ettiğimiz gibi iki rekât kaza etmesi gerekir.⁸⁵

6. Mesele: Dört rekâtlı nafîle namaza başlayan bir kimse birinci rekâta kıraati terk edip, diğer üç rekâta kıraatte bulunursa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü tahrîme bâkidir. Ancak ilk şef'in bir rekâtında kıraat terk edildiği için edâ fâsid olmuştur. O vakit ikinci şef'e başlamak sahih olup, üçüncü rekâta kalkmak başlangıç menzilesindedir. Çünkü nafîlelerde her iki rekât (şef) müstakil bir namazdır. O halde sadece ilk şef'in kazası gerekir. Çünkü ikinci şef kıraatin bulunması dolayısıyla tamam olmuştur.

Muhammed'e göre ise aynı şekilde iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü bir rekâta kıraatin terkiyle tahrîme, bâtil hale gelmiştir. İkinci şef'e başlangıç da sahih değildir. Bu yüzden sadece ilk şef'in kazası gerekir.⁸⁶

7. Mesele: Dört rekâtlı nafîle namaza başlayan bir kimse ikinci rekâta kıraati terk edip, bir, üç ve dördüncü rekâtlarda kıraatte bulunsa, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre bir önceki meselede söylediğimiz gerekçeye istinaden iki rekât kaza etmesi gerekir.⁸⁷

8. Mesele: Dört rekâtlı nafîle namaza başlayan bir kimse, bir, iki ve dördüncü rekâtlarda kıraatte bulunsa, üçüncü rekâta kıraati terk etse, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü ilk şef' birinci ka'de (oturuş) ile tamam olmuştur. Başlangıçtan sonra (tahrîmenin) fâsid olması sebebiyle sadece ikinci şef'in kazası gerekir.⁸⁸

9. Mesele: Dört rekâtlı nafîle namaza başlayan bir kimse, ilk üç rekâta kıraatte bulunup dördüncü rekâta kıraatte bulunmasa, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre yedinci meselede söylediğimiz gerekçeden dolayı son iki rekâti kaza etmesi gerekir.⁸⁹

10. Mesele: Dört rekâtlı nafîle namaza başlayan bir kimse, ilk rekâta kıraatte bulunup diğer üç rekâta kıraati terk etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rekât

⁸⁵ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4a-4b; (Beyazıd, 1966), 4a-4b. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/193-194; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/479.

⁸⁶ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4b; (Beyazıd, 1966), 4b. Ayrıca bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480.

⁸⁷ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4b; (Beyazıd, 1966), 4b. Ayrıca bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480.

⁸⁸ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4b; (Beyazıd, 1966), 4b. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480.

⁸⁹ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4b; (Beyazıd, 1966), 4b-5a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480.

kaza etmesi gerekir. Çünkü tahrîme ilk şef'de kıraatin terk edilmesiyle bâtil hale gelmemiştir. Bilakis edâ fâsid olmuştur. Bu sebeple o vakit ikinci şef'e başlangıç sahihtir. Lâkin ikinci şef'de de kıraatin terki aynı şekilde onun da edâsını fâsid hale getirmiştir. Bu yüzden iki şef'in de kaza edilmesi gerekir.

Muhammed'e göre ise iki rekâtın kaza edilmesi gerekir. Çünkü tahrîme, ilk şef'in bir rekâtında kıraatin terkiyle birlikte fâsid olmuştur. Bu yüzden sadece onun (ilk şef'in) kaza edilmesi gerekir.⁹⁰

11. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse, ikinci rekâta kıraatte bulunup bir, üç ve dördüncü rekâtlarda da kıraati terk etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rekât kaza etmesi gerekir.

Muhammed'e göre ise bir önceki meselede söylediğimiz sebepten ötürü iki rekât kaza etmesi gerekir.⁹¹

12. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse, bir ve üçüncü rekâta kıraatte bulunup, iki ve dördüncü rekâtlarda kıraati terk etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü tahrîme, iki şef'de kıraatin terk edilmesinden dolayı bâtil olmamıştır. Lâkin edâ fâsid olmuştur. O zaman başlamış olduğu (namazı) kaza etmesi gerekir.

Muhammed'e göre ise iki rekât kaza etmesi gerekir. Çünkü ilk şef'in bir rekâtında kıraati terk etmiştir. Bu sebeple tahrîme bâtil olup, ikinci şef'e başlangıç da sahih değildir. O vakit ikinci şef'in kazası da gerekmez.⁹²

13. Mesele: Dört rekâtlı nafile namaza başlayan bir kimse, bir ve dördüncü rekâtlarda kıraatte bulunup iki ve üçüncü rekâta kıraati terk etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre yine dört rekât kaza etmesi gerekir.

⁹⁰ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 4b-5a; (Beyazıd, 1966), 5a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/193; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/108; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480. Serahsî bu durumda Ebû Hanîfe'nin de İmam Muhammed gibi iki rekât kaza edilmesi gerektiği görüşünde olduğunu nakletmektedir (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/161). Kâsânî de *el-Câmi'u's-sağîr*'in bazı nüshalarında bu görüşün olduğunu teyid etmektedir. Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436.

⁹¹ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5a; (Beyazıd, 1966), 5a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/108; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480. Serahsî bu durumda Ebû Hanîfe'nin de İmam Muhammed gibi iki rekât kaza edilmesi gerektiği görüşünde olduğunu nakletmektedir (Serahsî, *el-Mebsût*, 1/161). Kâsânî de *el-Câmi'u's-sağîr*'in bazı nüshalarında bu görüşün olduğunu teyid etmektedir. Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/436.

⁹² İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5a; (Beyazıd, 1966), 5a. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; Bâbertî, *el-İnâye*, 458-459; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480-481.

Muhammed'e göre ise önceki meselede söylediğimiz sebepten ötürü iki rekât kaza etmesi gerekir.⁹³

14. Mesele: Dört rekâtlı nafilâ namaza başlayan bir kimse, iki ve dördüncü rekâtlarda kıraatte bulunup bir ve üçüncü rekâtlarda kıraati terk etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rekât kaza etmesi gerekir.

Muhammed'e göre ise on ikinci meselede söylediğimiz sebepten ötürü iki rekât kaza etmesi gerekir.⁹⁴

15. Mesele: Dört rekâtlı nafilâ namaza başlayan bir kimse, iki ve üçüncü rekâtlarda kıraatte bulunup bir ve dördüncü rekâtlarda kıraati terk etse Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rekât kaza etmesi gerekir.

Muhammed'e göre on ikinci meselede söylediğimiz gerekçeden ötürü iki rekât kaza etmesi gerekir.⁹⁵

16. Mesele: Dört rekâtlı nafilâ namaza başlayan bir kimse, dört rekâta da kıraatte bulursa, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre o kişiye bir şey gerekmez.⁹⁶

Bu on altı meseleyle ilgili Hanefî mezhebinin üç imamının görüşlerini ve gerekçelerini mezhebin muteber ve mutemed kaynaklarına referansla açıklayan müellif, konunun daha kolay anlaşılabilmesi için bu on altı hali ve üç imamın bu durumlarda namazın kaç rekât kaza edileceğine dair görüşlerini bir tablo halinde vermiştir. Müellif kıraatin bulunduğu rekâtları göstermek için "kıraat" anlamında (ق); kıraatin olmadığı rekâtları göstermek için de "kıraat yok" anlamında (لا) harflerini sembol olarak kullanmıştır. Biz de müellifin bu tablosunu güncelleyerek buraya aktardık. Okuyucunun kolaylıkla istifade edebilmesi için her bir meseleye ve rekâtlara numaralar verdik. Kıraatin var olduğu rekâtları göstermek için (K) harfini; terk edildiği rekâtları göstermek için de (Y) harfini sembol olarak kullandık.

Mesele	1. Rekât	2. Rekât	3. Rekât	4. Rekât	Ebû Hanîfe'nin Görüşü	Ebû Yûsuf'un Görüşü	İmam Muhammed'in Görüşü
--------	----------	----------	----------	----------	-----------------------	---------------------	-------------------------

⁹³ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5a; (Beyazıd, 1966), 5a-5b. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; Bâbertî, *el-İnâye*, 458-459; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480-481.

⁹⁴ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5a; (Beyazıd, 1966), 5b. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira*, 1/194; Bâbertî, *el-İnâye*, 458-459; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480-481.

⁹⁵ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5a-5b; (Beyazıd, 1966), 5b. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/435; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/84; Bâbertî, *el-İnâye*, 458-459; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/480-481.

⁹⁶ İbnü's-Sükkerî, *ed-Dürretü'l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 5b; (Beyazıd, 1966), 5b. Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/481.

01	Y	Y	Y	Y	2	4	2
02	Y	Y	Y	K	2	4	2
03	Y	Y	K	Y	2	4	2
04	K	K	Y	Y	2	2	2
05	Y	Y	K	K	2	2	2
06	Y	K	K	K	2	2	2
07	K	Y	K	K	2	2	2
08	K	K	Y	K	2	2	2
09	K	K	K	Y	2	2	2
10	K	Y	Y	Y	4	4	2
11	Y	K	Y	Y	4	4	2
12	K	Y	K	Y	4	4	2
13	K	Y	Y	K	4	4	2
14	Y	K	Y	K	4	4	2
15	Y	K	K	Y	4	4	2
16	K	K	K	K	Kaza yok	Kaza yok	Kaza yok

2.4. Tahkikte Takip Edilen Yöntem

Çalışmamıza konu olan eserin neşrini İSAM tahkik esaslarına göre gerçekleştirmeye çalıştık. Bununla birlikte bazı hususları özellikle burada ifade etmemiz gerekmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

i. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere risalenin üç yazma nüshasını tespit edebildik. İkisine ulaştık ancak Mısır nüshasını temin edemedik. Elimizdeki nüshalar, müellif nüshası ya da müellife okunmuş veya mukabele edilmiş bir nüsha olmadığı için metnin ortaya çıkarılmasında asıl nüshayı belirtmeden tercih yöntemi kullanarak her iki nüshayı da asıl kabul ettik. Böylece müellif nüshasına en yakın metni oluşturmaya ve inşâya gayret ettik. Bunu yaparken nüshalardaki ortak noktaları koruyup, farklı olan ifadelerin en doğru olanını tercih etmeye çalıştık ve bu farklılıklara ya da eksikliklere nüshalarıyla birlikte dipnotta işaret ettik. İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu 789 arşiv numaralı nüshanın varak numaralarını tercih ederek sayfa başında [varak numarası + eğik çizgi + ön ve arka sayfa olduğunu ifade eden harf] şeklinde gösterdik.

ii. Gerekli gördüğümüz yerlerde hem okumayı kolaylaştırmak hem de uygun ve doğru manayı ortaya çıkarmak için harekelendirme yaptık.

iii. Müellifin eserini telif ederken müracaat ettiği kaynakların matbû olanlarına ulaştık ve dipnotta gösterdik. Ancak bazı kaynaklara ise hala mahtut olmaları ya da mevcut olmamaları nedeniyle ulaşamadık. Bununla birlikte konuya işaret edilen diğer Hanefî kaynaklarına referanslarda bulunduk.

iv. Risalede adı geçen şahıslara ve eserlere dipnotlarda işaret ettik. Bunu yaparken Bağdatlı İsmail Paşa'nın, *İzâhu'l-meknûn*'u, Ömer Rıza Kehhâle'nin, *Mu'cemü'l-müellifn*'i, Hayrüddîn ez-Ziriklî'nin *el-A'lâm*'ı gibi biyografi eserlerinden istifade etmeye gayret ettik.

v. Müellif nafile namazlarda kıraatin îfa edilemeyeceği bütün ihtimalleri ortaya koymakta, Hanefî mezhebinin üç imamının konuyla ilgili görüşlerini bir tablo halinde vermektedir. Biz de metnin okuyucu tarafından daha kolay anlaşılabilmesi ve karışıklığı önlemek için her bir meseleyi numaralandırdık, ilgili bölümlere “Mesâil”, “Rekât” gibi ilaveler yaptık ve bunların tarafımızdan eklendiğini göstermek için de her birini [...] şeklinde köşeli parantezle gösterdik.

v. Müstensihin ferağ kaydından sonra Şam’ın Hanefî Müftüsü olduğunu ifade eden Muhammed Emîn el-Cündî el-Abbâs ile Abdülganım el-Meydânî’nin risaleyi ve müellifi metheden ta’lik kayıtları yer almaktadır.⁹⁷ Metnin yazı stiliyle karşılaştırıldığında bu kayıtların metnin istinsah tarihinden (h. 20 Ramazan 1264 Cumartesi günü) önce konulduğu görülmektedir. Çünkü ta’lik öncesi ve sonrası yazı stili mukayese edildiğinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Sonuç

Hanefî mezhebine göre nâfile namazların her bir rekâtında kıraat farzdır. Dört rekâtlı bir namazda kıraatin terk edilmesi halinde tahrîmenin bâtil olup olmayacağı, buna istinaden ikinci şef’e başlangıcın sahih olup olmayacağı ve kaza edilmesi gereken rekâtların hangileri olacağı meselesi mezhebin kurucu imamları arasında ihtilafa sebep olmuştur.

İbnü’s-Sükkerî bu konuya hasrettiği *ed-Dürretü’l-behiyye fî şerhi’l-mesâili’s-sitte ‘aşriyye* isimli eserinde meseleyi enine boyuna ele almış, bu konudaki görüşleri gerekçeleriyle birlikte ortaya koymuştur.

Müellif eserini telif ederken *el-Câmi’u’s-sağîr*, *Kâdihân’ın Şerh’u Câmi’i’s-sağîr*, *el-Hidâye*, *Fethü’l-Kadîr*, *el-Bahru’r-râik* gibi mezhebin önde gelen kaynaklarına referanslarda bulunmuş, konuyla ilgili görüş ve delilleri için bu eserlere müracaat etmiştir. Ancak aynı şehirde yaşamalarına ve kendisinden sonra vefât etmesine rağmen döneminin önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olan İbn Âbidîn’in (öl. 1252/1836) *er-Reddü’l-muhtâr*’ına -bu konuyla ilgili önemli değerlendirmeler yapmasına rağmen- referanslarda bulunmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Zira müellifin başka eserleri incelendiğinde İbn Âbidîn’in görüşlerine atıflar yaptığı da görülmektedir. Burada belirtmemiz gerekiyor ki, İbnü’s-Sükkerî konuyla ilgili İbn Âbidîn’e açıkça referansta bulunmasa da, eserin yazımı aşamasında kendisinden istifade ettiği izlenimi bizde oluşmaktadır. Mesela on altı meseleyi gösteren tablo, meselelerin yerlerinde takdim tehir olsa bile İbn Âbidîn’in çizmiş olduğu tablo ile birebir aynıdır.

Müellif nafile namazlarda kıraate dair bu alanda eser kaleme alan ilk kişi olmasa da kendi dönemine kadar intikal eden zengin birikimden istifade ederek konuya dair derli toplu, anlaşılır, insanların rahatlıkla istifade edebileceği bir eser ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Ayrıca on altı hali özetleyen bir tablonun da

⁹⁷ İbnü’s-Sükkerî, *ed-Dürretü’l-behiyye* (Ali Emîri, 789), 6b-7a; (Beyazıd, 1966), 6b-7a.

risalenin sonuna eklenmesi meseleyi daha kolay anlaşılır hale getirmiş, bu da eserin önemini ve değerini daha da artıran bir özellik olmuştur.

Müellifin mezhebin kurucu imamlarından biri olmasına rağmen Züfer b. Hüzeyl'in konuyla ilgili görüşlerine yer vermemiş olması risalenin eksik yönlerinden biri olarak ifade edilebilir. Muhtemeldir ki müellifin bu tercihinde İmam Züfer dışındaki diğer üç âlimin görüşlerinin mezhep içerisinde daha fazla kabul görmesi (müfta bih olması) etkili olmuştur.

Bu eser, araştırmamıza göre meselenin çok net, herkes tarafından anlaşılır şekilde işlenen bir çalışma olması yönüyle öne çıkmaktadır. Müellif, konu etrafında hiçbir muğlaklık bırakmayacak şekilde meseleyi açık seçik ortaya koymuştur. Bu açıdan risâle, konu hakkında her türlü tereddüdü giderecek niteliktedir.

Kaynakça

- Abacı, Harun. "Osmanlı Dönemi İ'râbu'l-Kur'an Literatürü Üzerine". *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*. ed. Fuat Aydın vd. İstanbul: Mahya Yayınları, 2018.
- Bâbertî, Ekmelüddîn. *el-İnâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bilgin, Orhan. "Ferağ Kaydı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/354-356. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Birişik, Abdulhamit. "İbn Akile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/304-306. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Dağdeviren, Raziye Betül. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Hadis Çalışmaları". *Abdülhamid Dönemi Osmanlı Coğrafyasında İslâmî İlimler*. ed. Hidayet Aydar vd. 69-86. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- el-Bâhisü'l-İlmî. "Mahtûtât". Erişim 4 Haziran 2020. <https://k-tb.com>
- el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: el-Fıkhu ve usûlüh*. 12 Cilt. Ammân: Müessesetü Âl-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, 2000/1421.
- Erturhan, Sabri. "Sivas Müftüsü Numan Efendi'nin Nafile Namazlarda Kıraate Dair Risâlesi". *Tahkik İslâmî İlimler ve Neşir Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 183-214. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3904504>
- Gacek, Adam. *Arapça El Yazmaları İçin Rehber*. çev. Ali Benli – Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Besmele Risaleleri Literatürü". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 12 (2018), 405-477. <https://doi.org/10.16947/fsmia.502293>
- Haddâd, Ebû Bekr. *el-Cevheretü'n-neyyira*. thk. İlyas Kaplan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Hâfız, Muhammed Mutî' – Abaza, Nizar. *Târihu ulemâi Dimaşk fi'l- karni'r-rabi' aşer el-hicrî*. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Haskefi, Alâuddîn. *ed-Dürrü'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz. 13 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Mâze, Burhâneddin el-Buhârî. *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, 789, 1b-7a.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *ed-Dürretü'l-behiyye fî şerhi'l-mesâili's-sitte 'aşriyye*. İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, 1966, 1b-7a.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*. Berlin: Berlin Kütüphanesi, 3317, 1b-15b.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*. İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, 1460, 1b-13a.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *ed-Dürü'n-nefis fîma yuhtâcu ileyhi fi'ttidâit-tedris=el-Cevâhir ve'l-le'âl fî mustalahi ehli'l-hadîs ve merâtibi'r-ricâl*. haz. Sami Abdülkerim el-Hamzâvî. Beyrut: Merkezu Ulumi'l-Hadis en-Nebevî 2016.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 1543, 1b- 15a.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *el-Kenzü'l-mensûr fi't-tehnie bi'l-a'yâd ve'l-a'vâm ve's-şuhûr*. thk. Türkî Muhammed Hâmid en-Nasr. Kuveyt: Vizeratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2018.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *Fethü'l-kerîm fî i'râbi Bismillâhirrahmânirrahîm*. İstanbul: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, 6190, 1ba-9a.
- İbnü's-Sükkerî, Abdullah b. Derviş. *Fethü'l-kerîm fî i'râbi Bismillâhirrahmânirrahîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 315, 1b-9a.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Juma al-Majid Center for Culture &Heritage. "Manuscript". Erişim 7 Haziran 2020. <http://www.almajidcenter.org>
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Şifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kara, Mustafa. "İbn Atâullah el-İskenderî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/337-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kâsânî, Alâüddîn. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1982.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-mustatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-Sünneti'l-müşerrefe: Hadis Literatürü*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Bâcûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/416. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Leknevî, Abdülhay. *en-Nâfi'u'l-kebîr*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1986.
- Mar'aşlî, Yûsuf. *Nesrü'l-cevâhir ve'd-dürer fî ulemâi'l-karni'r-râbi' aşar*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006.
- Mergînânî, Burhanüddîn. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Özel, Ahmet. "Kettânî, Muhammed Abdülhay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/335-336. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sandıkçı, Kemal. "Sahîhu'l-Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Diyanet Dergisi* 21/1 (1985), 38-63.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. 31. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Câmi'u's-sağîr*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1986.

- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Zeylaî, Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313.
- Ziriklî, Hayrüddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım. 2002.

Ek-1: Tahkikli Metin Neşri

الدَّرَةُ الْبَهِيَّةُ فِي شَرْحِ الْمَسَائِلِ السِّتِّ عَشْرِيَّة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[١ظ] الحمد لله الذي رفع مقدار الفقهاء، وجعلهم ورثة سيّد الأنبياء، وجعل لمن تَبِعَهُمْ شرفاً وحشره في زمرة السّعداء، وأشهد أن لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له، المنزّه عن الصّحابة والأعوان والأبناء، وأشهد أنّ سيّدنا محمداً عبده ورسوله «بحر الحقائق وزاد الفقهاء». صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ دَائِمًا دَائِمِينَ متلازمين إلى يوم الحشر واللقاء.

أما بعدُ فيقول العبد الضعيف تراب أقدام العلماء، ونعال أرجل الصلحاء عبدالله بن درويش الشهير بالسُّكَّرِيِّ من ذرية بني شيبّة و فاطمة الزهراء: لما تفضّل الله عليّ بقرائتي «ملتقى الأبحر» على جناب شيخنا العالم العامل والهامام الكامل العارف برّبّه العليّ سيّدِي الشّيخ محمّد سعيد الحلبي، في سنة ألف ومائتين وسبع وخمسين، ووصلتُ فيه إلى المسائل الملقّبات بالمسائل الستّ عشرية وهي مشهورة بين العلماء فُعسِرَتْ عليّ وصرّت بها من الجهلاء فَعَنّ لي أن أوضّحها رجاء أن يحشرنِي اللهُ في زمرتهم وإن كنتُ لسْتُ من هؤلاء، فأقول: إنّني أبدأ بقاعدة توضّحها وهي مشهورة بين العلماء، وهي أنّ أبا حنيفة يقول: "من شرع في صلاة النفل وترك القراءة في الشفع الأول فأنه يطل التحريمه لإجماع الأمة على وجوبها فلا يصح حينئذ على الشفع الأول البناء."^١ وأما ترك القراءة في ركعة واحدة فأنه لا يُطل التحريمه عنده؛ بل يفسد الأداء، فحينئذ يصحّ على الشفع الأول البناء؛ لأنّ كلّ شفع صلاة على حدة والفساد بالترك في ركعة مجتهد فيه، فقضي بالفساد في حقّ وجوب القضاء؛^٢ «رَحْمَتِي»^٣ لأنّ الحسن البصريّ كان يقول بجوازها بوجود القراءة بركعة واحدة، وقوله وإن كان فاسداً لكن إنّما عرفنا فساده بدليل اجتهاديّ غير موجب/[٢و] على اليقين؛ بل يجوز أن يكون الصحيح قوله غير أنّا عرفنا صحّة ما ذهبنا إليه،

١ تبين الحقائق للزيلعي، ١٧٥/١؛ الفتاوى الهندية، ١١٤/١.

٢ الهداية للمرغيناني، ٨٣/١؛ العناية للبايزي، ٤٥٨/١؛ فتح القدير لابن الهمام، ٤٥٨/١؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢.

٣ الرحمتي (١١٣٥ - ١٢٠٥ هـ = ١٧٢٢ - ١٧٩١ م) مصطفى بن محمد بن رحمة الله بن عبد المحسن الابوي الانصاري، أبو البركات الرحمتي: فقيه دمشقي، من علماء الحنفية. هاجر إلى المدينة سنة ١١٨٧ هـ. ومرض في أواخر أيامه فذهب إلى الطائف مستشفياً، ونزل للحج، فمات في جهة (السييل) ودفن بمكة. له كتب، منها (حاشية على مختصر شرح التنوير للعلائي) فقه، و (حاشية على المنح) لعلها المنح السننية في فرائض الحنفية؟، و (شرح الطريق السالك على زبدة المناسك) ليويسف المدني. قال الكمال الغزي: واختصر (شرح الشهاب الحفاجي على الشفا) اختصاراً حسناً، أنظر الأعلام للزركلي، ٢٤١/٧.

٤ الحسن البصري (٢١ - ١١٠ هـ = ٦٤٢ - ٧٢٨ م) الحسن بن يسار البصري، أبو سعيد: تابعي، كان إمام أهل البصرة، وحبر الامة في زمنه، وهو أحد العلماء الفقهاء الفصحاء الشجعان النساك. أنظر الأعلام للزركلي، ٢٦٦/٢.

وفساد ما ذهب إليه بغالب الرأي فلم نحكم^٥ ببطلان التحريم الثانية بيقين بالشك «بحر»^٦ إعمالاً للدليل الدالّ على فريضة القراءة في الركعتين وحكمنا ببقاء التحريم في حق لزوم الشفع الثاني إعمالاً للدليل الدالّ على فريضة القراءة في ركعة احتياطاً في البابين^٧ «وإفي»^٨ ويشكل على ما علّل به للإمام أنّ الاجتهاد واقع في أصل القراءة على ما تقدّم. إنّ ابن عينية وأبابكر الاصمّ لا يشترطان القراءة لصحة الصلاة فكان على مقتضى ما علّل به أن لا تبطل التحريم بترك القراءة في الركعتين لأنّه مجتهد فيه أيضاً تأمل «رحمّي». وأجاب عنه في «النهاية»^٩ بأنّ ذلك خلاف لا اختلاف، فإنّ قوله مخالف للدليل القطعيّ وهو قوله تعالى: ﴿فَأَقْرئُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾^{١٠} فلم يعتبر قوله لِمَا أنّ القضاء في المجتهد فيه إنّما يأخذ حكم الصحة إذا كان قول من يخالف لا يخالف الدليل القطعيّ من الكتاب والسنة، فكان قوله بمنزلة من يقول بحلّ متروك التسمية عمداً؛ بل أفسد فكان باطلاً فلا يعتبر إنتهى. ومثله في «العناية» و«معراج الدراية»^{١١} وقول أبي حنيفة أغدل الأقوال وأصحّها ولذا قدّمه «فُهستتاني»^{١٢} وإنّ أبا يوسف يقول: "من شرع في صلاة النفل وترك القراءة في الشفع الأول والثاني فأنه لا يبطل التحريم" إنتهى. لأنّ القراءة ركن زائد بدليل وجود الصلاة بدونها في الجملة كما في حقّ الأمي والأخرس والمقتدي؛ ولهذا من عجز عن الأفعال دون القراءة لا تلزمه الصلاة، ومن عجز عن القراءة دون الأفعال تلزمه الصلاة ولكن ترك القراءة يفسد

٥ م/ب: يحكم.

٦ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢، قارن: بدائع الصنائع لعلاء الدين الكاساني، ٤٣٥/١؛ العناية للبايرقي، ٤٥٨/١؛ فتح القدير لابن الهمام، ٤٥٨/١.

٧ فتح القدير لابن الهمام، ٤٥٨/١.

٨ الوافي: وهو من تصانيف أبي البركات النسفي (ت: ٧١٠هـ-١٣١٠م)، أنظر تاج التراجم لابن قطلوبغا، ص ١٧٤-١٧٥؛ الأعلام للزركلي، ٦٧/٤.

٩ النهاية في شرح الهداية، وهي من مؤلّفات حسام الدين السغناقي (ت: ٧١١هـ-١٣١١م)، أنظر الفوائد البهية لعبد الحي اللكنوي، ص ٦٢، الأعلام للزركلي، ٢٤٧/٢.

١٠ المزمّل، ٢٠/٧٣. أنظر العناية للبايرقي، ٤٥٨/١.

١١ معراج الدراية في شرح الهداية: وهو من تصانيف الكاكي (ت: ٧٤٩هـ-١٣٤٨م)، أنظر الأعلام للزركلي، ٣٦/٧؛ معجم المؤلفين لكحالة، ١٨٦/١١.

١٢ القهستاني (ت: نحو ٩٥٣ هـ - نحو ١٥٤٦ م) محمد القهستاني، شمس الدين: فقيه حنفي. كان مفتياً ببخارى. له كتب، منها (جامع الرموز - ط) في شرح النقاية مختصر الوفاية، لصدر الشريعة عبيدالله بن مسعود، فقه، أنظر الأعلام للزركلي، ١١/٧.

الأداء^{١٣} كذا في «الشُّمِّيَّ»^{١٤} و«الرَّيْلَعِيَّ»^{١٥} وغيرها ذكره الباقي على «الملتقي»^{١٦} لأنه لا صحة للأداء بدون القراءة وفساد الأداء ليس بأقوى من تركه فصار/[ظ٢] كما لو أحرم وقام طويلاً ولم يأت بشيء من الأفعال فحينئذ يصح على الشفع الأول البناء «شُمِّيَّ» وإنَّ محمدًا يقول: "من شرع في صلاة النفل وترك القراءة في أحد الشفع الأول فإنه يطل التحريم فلا يصح الشروع في الشفع الثاني لأنَّ القراءة فرض في كل ركعة من الركعتين، فكما يفسد الشفع بترك القراءة فيهما يفسد بتركها في أحدهما، وإذا فسدت الأفعال لم تبق التحريم لأنها تعقد للأفعال وقد فسدت بتقييد الركعة بسجدة فحينئذ لا يصح على الشفع الأول البناء."^{١٧} قال الطَّحْطَاوِيُّ وزفر يوافق محمدًا ويجمع هذه الأقوال قول النسفي:

تَحْرِيْمُهُ النَّفْلِ لَا تَبْقَى إِذَا تُرِكَتْ،	فِيهَا الْقِرَاءَةُ أَصْلًا عِنْدَ نَعْمَانَ
وَالرُّكُوعُ فِي الرُّكْعَةِ قَدْ عَدَّهُ ^{١٨} زُفَرٌ	كَالرُّكُوعِ أَصْلًا وَأَيْضًا شَيْخُ شَيْبَانَ
وَقَالَ يَعْقُوبُ تَبْقَى كَيْفَ مَا تُرِكَتْ	فِيهَا الْقِرَاءَةُ فَافْهَمْهَا ^{١٩} بِاتِّقَانٍ

إنتهى وذكرها أيضًا العلامة المقدسي في «شرح نظم الكنز»^{٢٠} ولنرجع لِمَا نحن بصدده من التحقيق والإعتناء فأقول: إذا علمت هذا فاعلم أنَّ مسائل ترك القراءة في النفل الرباعي ثمان على ما في «الهداية» و«الشُّمِّيَّ» و«الملتقي»:

الأولى والثانية منها: ما لو جرد الأربع من القراءة أو قرأ في إحدى الأخيرتين فحسب.^{٢١}

- ١٣ الهداية للمرغيناني، ٨٣/١، العناية للباقر، ٤٥٧/١؛ فتح القدير لابن الهمام، ٤٥٧/١.
- ١٤ الشُّمِّيَّ (ت: ٨٧٢ هـ-١٤٦٨ م)، أحمد بن محمد بن محمد بن حسن ابن علي الشمني الشُّنْطِينِي الأصيل، الإسكندري. أبو العباس، تقي الدين: محدث مفسر نحوي. ولد بالإسكندرية، وتعلم ومات في القاهرة. من كتبه (شرح المغني لابن هشام - ط) و (مزيل الخفا عن ألفاظ الشفا - ط) و (كمال الدراية في شرح النقاية - خ) في فقه الحنفية، أظُر الأعلام للزركلي، ٢٣٠/١؛ معجم المؤلفين لكحالة، ١٤٩/٢.
- ١٥ تبين الحقائق للزليعي، ١٧٥/١.
- ١٦ الباقي (ت: ١٠٠٣ هـ-١٥٩٤ م)، محمود بن بركات الباقي، نور الدين: فقيه حنفي، دمشقي. له كتب في فقه الحنفية، منها (مجرى الأنهر - خ) في شرح (ملتقى الأبحر) و (تكملة البحر الرائق) في شرح الكنز. نسبته إلى (باقا) من قرى نابلس، أصله منها. ومولده ووفاته بدمشق، أنظر الأعلام للزركلي، ١٦٦/٧؛ معجم المؤلفين لكحالة، ١٥٤/١٢.
- ١٧ الهداية للمرغيناني، ٨٣/١، العناية للباقر، ٤٥٧/١؛ فتح القدير لابن الهمام، ٤٥٧/١.
- ١٨ م/ب: عدّها.
- ١٩ فَاخْفَظْهُ. أنظر رد المختار لابن عابدين، ٤٧٩/٢.
- ٢٠ ابن غانم المقدسي (ت: ١٠٠٤ هـ-١٥٩٦ م)، علي بن محمد بن علي، من ولد سعد ابن عبادة الخزرجي، نور الدين ابن غانم: أحد أكابر الحنفية في عصره. أصله من بيت المقدس، ومولده ومنشأه ووفاته في القاهرة. من كتبه "الرمز في شرح نظم الكنز - خ" في الصادقية بتونس، أربعة مجلدات، شرح به "نظم الكنز" في فقه الحنفية، أنظر الأعلام للزركلي، ١٢/٥.
- ٢١ بدائع الصنائع لعلاء الدين الكاساني، ٤٣٥/١؛ ملتقى الأبحر للحلي، ١٩٨/١.

والثالثة والرابعة: ما لو قرأ في الأوليين دون الأخيرين أو الأخيرين فقط دون الأوليين.

والخامسة: ما لو تركها في إحدى الأوليين وقرأ في الأخيرين.

والسادسة: ما لو تركها في إحدى الأخيرين فقط وقرأ في الأوليين وقعد قدر التشهد قضى ركعتين إتفاقاً لبقاء التحريمه وفساد أحد الشفعين.

والسابعة والثامنة: ما لو قرأ في إحدى الأوليين لا غير، أو إحدى الأوليين وإحدى الأخيرين قضى أربعاً إتفاقاً لفسادهما مع صحّة الشروع لبقاء التحريمه ولا يُقضى أربعاً عند أبي حنيفة في غيرها بين المسئلتين وعند أبي يوسف في مسئلتين / [3] وأخريين وهما ما إذا ترك القراءة الشفعين أو في الشفع الأول وبعض الثاني كما تقدّم، وأنكر أبو يوسف قضاء الأربع حين عرض محمد عليه «الجامع الصغير» وقال: ^{٢٢} "رُوِيَ لكَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ قِضَاءُ رَكَعَتَيْنِ." وقال محمد: "رُوِيَ لِي عَنْهُ قِضَاءُ أَرْبَعٍ." ^{٢٣} واعتمد المشايخ على قول محمد؛ ^{٢٤} لأنّ الأصل المذكور يُساعده «شُئِي» ^{٢٥} واستشكل في «فتح القدير» بأنّ المذهب إنّ الراوي إذا أنكر رواية لا تبقى حجة فليكن عليه الإعتماد لا بناء على روايته؛ بل تخريج صحيح على أصل أبي حنيفة وإلا فمشكل. ^{٢٦} وأجاب في «البحر» بأنّ محمداً روى ذلك عن الإمام بلا واسطة لما ذكره قاضيخان في «شرح جامع الصغير» ^{٢٧} إمّا ^{٢٨} رواه محمد هو ظاهر الرواية عن الإمام ^{٢٩} من علي التركماني ^{٣٠} عن «النهر» ^{٣١} وبما ذكرناه عن قاضيخان إرتفع الأشكال لتصريحه بأنّما ظاهر الرواية كأنّه لثبوتها بالسمع لمحمد عن أبي حنيفة لا بواسطة أبي يوسف ولذا إعتمدها المشايخ «بحر» ^{٣٢} وقيل ما رواه قياس وما قاله استحسان وهو مقدّم على القياس إلا قليلاً، ^{٣٣} ولذا ذكره قهستاني أقول: وفيه كلام:

٢٢ أي أبو يوسف.

٢٣ المبسوط للسرخسي، ١/١٦٠؛ الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ العناية للبارقي، ١/٤٥٩؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦.

٢٤ الجامع الصغير للشيباني، ص ٣٣.

٢٥ العناية للبارقي، ١/٤٥٩؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨١.

٢٦ فتح القدير لابن الهمام، ١/٤٥٩.

٢٧ شرح جامع الصغير: وهو من تصانيف قاضيخان.

٢٨ م/ب: إنّ ما.

٢٩ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦.

٣٠ علي التركماني (ت: ١١٠٨ هـ-١٦٩٦ م)، علي بن محمد سالم بن ولي الدين التركماني الاصل، الدمشقي المولد، الحنفي. فقيه. ولي أمانة الفتوى بدمشق، وتوفي بها. من آثاره: رسائل، وتعليقات وحواش كثيرة. أنظر معجم المؤلفين لكحالة، ٧/١٩٩.

٣١ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ النهر الفائق شرح كنز الدقائق لسراج الدين بن نجيم الحنفي، ١/٣٠٣.

٣٢ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٧.

٣٣ أنظر المبسوط للسرخسي، ١/١٦٠؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦.

أما أولاً فلائته يتوقف على أنّ مراد قاضيخان بظاهر الرواية الأصل كـ«الجامع الصغير» ونحوه من كتب ظاهر الرواية فلا يحتتمل أن يكون هو مراد قاضيخان فيبقى الأشكال.

وأما ثانياً: فلائته اشتهر أنّ ما في «الجامع الصغير» هو من رواية أبي يوسف لما قيل إنّ أبا يوسف توقع من محمد أن يروى عنه كتاباً فوضع «الجامع الصغير» سالكاً فيه طريق الإسناد بقول محمد عن يعقوب عن أبي حنيفة، فلما عرض عليه استحسنته وقال حفظ أبو عبدالله^{٣٤} الست مسائل فإنه أنكر روايتها عنه^{٣٥} وأولها مسألة القراءة هذه^{٣٦} ذكره الطحطاوي. وأما ثالثاً: ولأنّ محصله هو ما فهم / [٣ظ] من كلام الكمال من التفرغ الصحيح على أصل أبي حنيفة - رحمه الله -.

وأما رابعاً: والأشكال في تصميم محمد على مخالفة من روى عنه لا يرتفع وذكر السيراج الهندي^{٣٧} بقية المسائل التي أنكرها أبو يوسف عليه، وأجاب العلامة المقدسي بقوله: "لعله حمله محمد على النسيان لطول العهد واشتغاله بالقضاء" انتهى. أقول وفيه نظر لأنّ ما فرنا منه من أنّ إنكار الراوي روايته لا تبقى حجة وقعنا به، ولعلّ الجواب أنّ محمداً روى عن أبي حنيفة وأبي يوسف من قضاء الأربع لكن الأولى بدون واسطة أبي يوسف والثانية بواسطته وهي المذكورة في «الجامع الصغير» فلما أنكر أبو يوسف رواية محمد عنه من قضاء الأربع سقط الاحتجاج بها وبقيت رواية محمد عن أبي حنيفة ولذا اعتمدها المشايخ^{٣٨} فليحرر. فهذه الثمانية باعتبار تداخل بعض صورها في بعض تنتهي إلى ست عشر مسألة، لكن مسألة منها لا يلزمه قضاء شيء. وهي ما إذا قرأ في الجميع فبقيت المسائل المبنية المذكورة للاتمة في لزوم القضاء خمس عشر مسألة:

المسئلة الأولى: إذا شرع مصلي في أربع ركعات نفلًا ولم يقرأ فيهن شيئاً:

فعدت أبي حنيفة يلزمه قضاء ركعتين لما علمت أنّ الأصل عنده أنّ ترك القراءة في الركعتين يبطل التحريم وفي أحدهما لا يبطلها؛ بل يُفسد الأداء، فلما بطلت التحريم فيه لزم قضاء الشفع الأول لصحة الشروع فيه لا الثاني لفساد الشروع فيه لبطلان التحريم^{٣٩}.

وعند أبي يوسف يلزمه قضاء الأربع لما علمت أنّ التحريم لا تبطل بترك القراءة عنده لأنّ القراءة ركنٌ زائدٌ بدليل وجود الصلاة بدونها في الجملة كما في حقّ الأقي والأخرس والمقتدي^{٤٠}.

^{٣٤} أي محمد بن حسن الشيباني.

^{٣٥} البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٧/٢.

^{٣٦} الجامع الصغير للشيباني، ص ٣٣.

^{٣٧} أي في شرح المغني، أنظر البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٧/٢.

^{٣٨} البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٦/٢.

^{٣٩} درر الحكام ملا خسرو، ١١٧/١؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢.

^{٤٠} الهداية للمرغيناني، ٨٣/١؛ تبين الحقائق للزبلي، ١٧٥/١، الفتاوى الهندية، ١١٤/١؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما علمت أن ترك القراءة في أحد الشفع يبطل التحريمه عنده ولم [و٤] يصح الشروع في الثاني «جوهرة».^{٤١}

المسئلة ٤٢ الثانية: إذا شرع مصلي في أربع ركعات نفلًا،^{٤٢} ولم يقرأ في الثالثة^{٤٣} وقرأ في الرابعة:

فعند أبي حنيفة يلزمه قضاء ركعتين لأن الشفع الأول بطل بعد الشروع فيه فلزمه قضاؤه ولم يصح الشروع في الشفع الثاني لبطلان التحريمه.

وعند أبي يوسف يلزمه قضاء الأربع لأن التحريمه لم تبطل عنده؛ بل بطل الأداء.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لقاعدة مذهبه السابقة.^{٤٤}

المسئلة الثالثة: إذا شرع مصلي في أربع ركعات نفلًا ولم يقرأ في الأوليين وقرأ في الثالثة ولم يقرأ في الرابعة:

فعند أبي حنيفة يلزمه قضاء ركعتين.

وعند أبي يوسف يلزمه قضاء الأربع.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة السابقة.^{٤٥}

المسئلة الرابعة: إذا شرع مصلي في أربع ركعات نفلًا وقرأ في الأوليين ولم يقرأ في الأخيرين.

فعند أبي حنيفة وأبي يوسف ومحمد يلزمه قضاء ركعتين؛ لأن التحريمه لم تبطل فيصح الشروع في الشفع الثاني ثم فساده بترك القراءة لا يفسد الشفع الأول وهذا إذا قعد بينهما، أما إذا لم يقعد فعليه قضاء الأربع لأن الفساد في الثاني سرى إلى الأول.^{٤٦}

المسئلة الخامسة: إذا شرع مصلي في أربع ركعات نفلًا ولم يقرأ في الأوليين وقرأ في الأخيرين:

٤١ الجوهرة النيرة للحداد، ١٩٣/١. قارن: المبسوط للسرخسي، ١٦٠/١؛ بدائع الصنائع لعلاء الدين الكاساني، ٤٣٤/١؛ الهداية

للمرغيناني، ٨٤/١؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢؛ رد المختار لابن عابدين، ٤٧٩/٢.

٤٢ م: المسئلة.

٤٣ م: اذ.

٤٤ م: نفلًا.

٤٥ ب: الثلاث.

٤٦ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢؛ رد المختار لابن عابدين، ٤٨٠/٢.

٤٧ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢؛ رد المختار لابن عابدين، ٤٨٠/٢.

٤٨ المبسوط للسرخسي، ١٦٠/١؛ العناية للبايزي، ٤٥٧/١؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ١٠٥/٢؛ رد المختار لابن عابدين، ٤٧٩/٢ -

٤٨٠.

ف عند أبي حنيفة يلزمه قضاء ركعتين لأن الشفع الأول قد فسد بترك القراءة فيه فلم يصحّ الشروع في الشفع الثاني حتى لو اقتدى به إنسان في الشفع الثاني لا يصحّ اقتداؤه.^{٤٩} ولو فقهه لا ينتقض وضوءه «جوهرة»^{٥٠}

وعند أبي يوسف يلزمه قضاء ركعتين أيضاً لأنّ التحريم باقية فيصحّ الشروع في الشفع الثاني لكن لما قرأ فيهما صحّتا ويلزمه حينئذٍ قضاء الشفع الأول لعدم القراءة فيه ولو نوى به قضاء الأوليين لا يكون قضاء بالإجماع حكاه في «الجوهرة»^{٥١} لأنّها صلاةٌ واحدةٌ عُقِدَتْ / [٤٤ظ] بتحرمةٍ واحدةٍ فلا يكون بعضها قضاءً وبعضها أداء انتهى.^{٥٢} وهذا إذا قَعِدَ للأولى وإلا فعليه قضاء الأربع كما ذكره في «البحر» طحاوي.^{٥٣}

وعند^{٥٤} محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه لمذهب الإمام.^{٥٥}

المسئلة السادسة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا ولم يقرأ في الأولى وقرأ في الثلاث:

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء ركعتين لأنّ التحريم باقية؛ بل فسد الأداء لترك القراءة في أحد الشفع الأول فحينئذٍ يصحّ الشروع في الشفع الثاني وقيامه إلى الثالثة بمنزلة الشروع فيه لأنّ النفل كلّ ركعتين صلاة على جِدَّةٍ^{٥٦} فيلزمه حينئذٍ قضاء الشفع الأول فقط لأنّ الشفع الثاني قد تمّ لوجود القراءة فيه.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين أيضاً لأنّ التحريم فسدت بترك القراءة في ركعة فلم يصحّ الشروع في الشفع الثاني فيلزمه قضاء الشفع الأول فقط.^{٥٧}

المسئلة السابعة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأولى ولم يقرأ في الثانية وقرأ في الثالثة والرابعة:

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف ومحمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه^{٥٨} في المسئلة السابقة.^{٥٩}

المسئلة الثامنة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأولىين ولم يقرأ في الثالثة وقرأ في الرابعة:

٤٩ م: اقتداؤه.

٥٠ الجوهرة النيرة للحداد، ١٩٣/١-١٩٤. قارن: العناية للبايزي، ١/٤٥٨؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥.

٥١ الجوهرة النيرة للحداد، ١/١٩٣-١٩٤.

٥٢ الجوهرة النيرة للحداد، ١/١٩٢؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥.

٥٣ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥.

٥٤ م: عن.

٥٥ الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٧٩.

٥٦ المبسوط للسرخسي، ١/١٢٩؛ بدائع الصنائع لعلاء الدين الكاساني، ١/٤٣٤.

٥٧ الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠.

٥٨ م: قلنا.

٥٩ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠.

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف ومحمد يلزمه قضاء ركعتين لأن الشفع الأول قد تمّ بالثُعُود الأول ويلزمه قضاء الشفع الثاني لفساده بعد الشروع فيه.^{٦٠}

المسئلة التاسعة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الثلاث ولم يقرأ في الرابعة:

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف ومحمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة السابقة.^{٦١}

المسئلة العاشرة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأولى ولم يقرأ في الثلاث:

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع لأنّ التحريمه [و] لم تبطل بترك القراءة في أحد الشفع الأول؛ بل فسد الأداء فيصح حينئذ الشروع في الشفع الثاني لكن لما ترك القراءة^{٦٢} في الشفع الثاني فإنه يفسد أيضًا فيلزمه قضاء الشفعتين.

و عند محمد يلزمه قضاء ركعتين لأنّ التحريمه قد فسدت بترك القراءة في أحد الشفع الأول فلا يلزمه إلاّ قضاؤه فقط.^{٦٣}

المسئلة الحادية عشرة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا ولم يقرأ في الأولى وقرأ في الثانية ولم يقرأ في الثالثة والرابعة:

و عند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع.

و عند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة السابقة.^{٦٤}

المسئلة الثانية عشرة: إذا شرع مصليّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأولى ولم يقرأ في الثانية وقرأ في الثالثة ولم يقرأ في الرابعة:

ف عند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع لأنّ التحريمه لم يفسد بترك القراءة في الشفعتين؛ بل فسد الأداء فيلزمه حينئذ قضاء ما شرع فيه.

^{٦٠} المبسوط للسرخسي، ١/١٦٦؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠.

^{٦١} المبسوط للسرخسي، ١/١٦٦؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٥؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠.

^{٦٢} م: القراءة.

^{٦٣} الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٨؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠. ولكن قال السرخسي عند أبي حنيفة قضى ركعتين. أنظر المبسوط للسرخسي، ١/١٦٦.

^{٦٤} البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٨؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨٠. ولكن قال السرخسي عند أبي حنيفة قضى ركعتين. أنظر المبسوط للسرخسي، ١/١٦٦.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لأنه لما ترك القراءة في أحد الشفع الأول فسدت التحريمة فلم يصحّ الشروع في الشفع الثاني فحينئذ لا يلزمه قضاؤه.^{٦٥}

المسئلة الثالثة عشرة: إذا شرع مصلّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأولى ولم يقرأ في الثانية والثالثة وقرأ في الرابعة: فعند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة السابقة.^{٦٦}

المسئلة الرابعة عشرة: إذا شرع مصلّ في أربع ركعاتٍ نفلًا ولم يقرأ في الأولى وقرأ في الثانية ولم يقرأ في الثالثة وقرأ في الرابعة:

فعند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع.^{٦٧}

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة الثانية عشرة.^{٦٨}

المسئلة الخامسة عشرة: إذا شرع مصلّ في أربع ركعاتٍ نفلًا ولم يقرأ في الأولى وقرأ في الثانية / [هـ] والثالثة ولم يقرأ في الرابعة:

فعند أبي حنيفة وأبي يوسف يلزمه قضاء الأربع.

وعند محمد يلزمه قضاء ركعتين لما قلناه في المسئلة الثانية عشرة فإنّ الذكي يدرك بالمثل الواحد ما لا يدركه العبيّ بألفي شاهد.^{٦٩}

المسئلة السادسة عشرة: إذا شرع مصلّ في أربع ركعاتٍ نفلًا وقرأ في الأربع:

فعند أبي حنيفة وأبي يوسف و محمد لا يلزمه شيء.^{٧٠}

^{٦٥} الميسوط للسرخسي، ١/١٦٠؛ الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ العناية للبايزي، ١/٤٥٩-٤٥٨؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٧٠-٤٨١.

^{٦٦} الأصل للشيباني، ١/٢٢٤؛ الميسوط للسرخسي، ١/١٦٠؛ الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ العناية للبايزي، ١/٤٥٩-٤٥٨؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٧٠-٤٨١.

^{٦٧} م - يلزمه.

^{٦٨} الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ العناية للبايزي، ١/٤٥٩-٤٥٨؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٧٠-٤٨١.

^{٦٩} الهداية للمرغيناني، ١/٨٤؛ العناية للبايزي، ١/٤٥٩-٤٥٨؛ البحر الرائق لابن نجيم الحنفي، ٢/١٠٦؛ رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٧٠-٤٨١.

^{٧٠} رد المختار لابن عابدين، ٢/٤٨١.

أقول قد انتهت المسائل الست عشرة مع تعليلاتها بحمد الله وحسن توفيقه وصلّى الله على سيّدنا محمد وعلى آله وأصحابه لا سيّما صديقه ولنذكر لتلك المسائل شُبّهًا على منهل ذلك الترتيب ليسهل استخراجها من هذه الرسالة مشيرًا إلى الركعة التي لم يقرأ فيها بـ«لا» وإلى التي قرأ فيها بـ«قاف» وإلى مذهب كل واحد من أئمّتنا الثلاثة وما يلزمه عنده من القضاء بالهنديّ فأقول والله الموفق للقبول./ [٦ و]

[ركعات]				والثالث مذهب محمد وما يلزمه عنده	والثاني مذهب أبي يوسف وما يلزمه عنده	الأول مذهب الإمام وما يلزمه عنده	[مسائل]
[٤]	[٣]	[٢]	[١]				
لا	لا	لا	لا	٢	٤	٢	[١]
ق	لا	لا	لا	٢	٤	٢	[٢]
لا	ق	لا	لا	٢	٤	٢	[٣]
لا	لا	ق	ق	٢	٢	٢	[٤]
ق	ق	لا	لا	٢	٢	٢	[٥]
ق	ق	ق	لا	٢	٢	٢	[٦]
ق	ق	لا	ق	٢	٢	٢	[٧]
ق	لا	ق	ق	٢	٢	٢	[٨]
لا	ق	ق	ق	٢	٢	٢	[٩]
لا	لا	لا	ق	٢	٤	٤	[١٠]
لا	لا	ق	لا	٢	٤	٤	[١١]
لا	ق	لا	ق	٢	٤	٤	[١٢]

ق	لا	لا	ق	٢	٤	٤	[١٣]
ق	لا	ق	لا	٢	٤	٤	[١٤]
لا	ق	ق	لا	٢	٤	٤	[١٥]
ق	ق	ق	ق	لا	لا	لا	[١٦]

انتهى ما يستره الله تعالى لنا من البيان المقبول إن شاء الله تعالى عند أهل الإيمان،^{٧١} وبالله المستعان، وعليه التكلان، والله يقول الحقّ وهو يهدي السبيل، وصلى الله على سيدنا محمد البشير النذير، وعلى آله وصحبه أولى الفصاحة والتقدير، والمرجو^{٧٢} بمنّ أطلع عليها أن ينظر إليها نظر اعتذار، ويجر على ما فيها من الهفوات أذبال الأستار، فالستر من شيم^{٧٣} الكرام، وإذاعة العورات من دأب اللّيام،^{٧٤} فايّ معترف بالعجز والقصور، عن ارتقائي لمثل هذه القصور لاسيّما مع ما أنا فيه الاكدار، وعدم المعين، وسوء الديار،

وَتَرَائِكُمُ الْعُمُومِ^{٧٥} وَتَتَائِعِ الْمُتُومِ،

وَأَيِّنَ الصَّفَا هَيْهَاتَ مِنْ عَيْشٍ فَاقِدٍ وَجَنَّةٍ عَدَنِ بِالْمَكَارِهِ حُفَّتْ^{٧٦} / [٦ظ]

وقد وقع الفراغ من كتابة هذه الرسالة على يد جامعها راجي عفو ربه^{٧٧} العلي عبد الله الشهير بابن السّكّري من ذرية بني شيبه وسيدنا الحسين إن شاء الله القادري الدمشقي الحنفي^{٧٨} غفر الله ذنوبه وستر عيوبه بجاه النبي وكلّ مرتقي وذلك في سنة ١٢٦٤ في شهر رمضان في يوم السبت الذي هو آخر العقد الثاني منه وهو حسبنا ونعم الوكيل وصلى الله على سيدنا محمد وعلى كلّ جليل والنقل كما قيل:

يَا نَاطِرًا فِيهِ سَلُّ بِاللَّهِ مَرْحَمَةً،
عَلَى الْمُصَيِّفِ وَاسْتَعْفِزْ لِصَاحِبِهِ
وَاطْلُبْ لِنَفْسِكَ مِنْ خَيْرٍ تُرِيدُ بِهِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عُفْرَانًا لِكِتَابِهِ انْتَهَى.

٧١ ب: الأيمان.

٧٢ ب: والمرجوا.

٧٣ م: سيم.

٧٤ م: اللّام.

٧٥ م: العموم.

٧٦ ب - وأين الصفا هيئات من عيش فاقد وجنة عدن بالمكاره حفت.

٧٧ م - ربه.

٧٨ ب - من ذرية بني شيبه وسيدنا الحسين إن شاء الله القادري الدمشقي الحنفي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمدك يا وهّاب على ما ألهمت من الصواب، ونصلّي ونسلم على نبيك خلاصة الاحباب، وآله وأصحابه السادة الأنجاء، ربّ فقّهنا في الدّين، واجعلنا من عبادك الصالحين، وبعد فقد تعلق نظري بهذه الرسالة البهيّة وفقّهت معانيها الدرّيّة فألفيتها جامعة لفوائد جمّة ومسائل مهمّة يحقّ لمؤلّفها الثناء الجميل ويستحقّ عليها من ربّه الثواب الجزيل فتح الله علينا وعليه وأحسن في الدارين إلينا وإليه وحشرنا في زمرة العلماء العاملين، والحمد لله آخر دعوى المؤمنين،
قاله وكتبه لفقير محمّد أمين الجنديّ العبّاسيّ مفتي الحنفيّ بدمشق الشّام عُفيّ عنه آمين.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمداً لمن جعل العلماء ورثة الأنبياء ووفّقهم لإحكام^{٧٩} أحكام الشريعة الغراء^{٨٠} وسهّل لهم حلّ المعضلات والمشكلات، إظهاراً لقوله تعالى ﴿وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ / [٧] فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾^{٨١}، والصلاة والسلام على سيّدنا محمّد المرسلين بالآيات البيّنات، وعلى آله وأصحابه والتابعين لهم بالخيرات.

أما بعد فقد اطّلعْتُ هذه الرسالة الميمونة والجوهرة الفريدة المكنونة فألفيتها موافقة للمنقول عن الأئمة الفحول لا نقد فيها فيما أظنّ لأحد، بل جميع ما حوته صحيح ومعتمد فشكر الله تعالى سعي مؤلّفها ونفعه ونفع به وأطال عمره في طاعته وأجرى الخير على يده ولسانه وقلمه وقلبه وأفضل الصلاة والسلام على مرشد الأنام ومن هو للرسول ختام. قاله بقمه ورقمه وقلمه الفقير إليه عزّ شأنه عبد الغنيّ الميدانيّ تمّ.

٧٩ ب: لأحكام.

٨٠ م: الفراء.

٨١ الأنعام، ٦/١٦٥.

المصادر

- الأصل؛

أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (ت: ١٨٩ هـ / ٨٠٥ م).
تحقيق ودراسة محمد بونوكال، دار ابن حزم، بيروت، ١٤٣٣هـ-٢٠١٢م.

- الأعلام؛

خير الدين الزركلي (ت: ١٣٩٦ هـ / ١٩٧٦ م).

دار العلم للملايين، بيروت، ٢٠٠٢م.

- البحر الرائق شرح كنز الدقائق؛

زين الدين بن إبراهيم بن محمد، الشهير بابن نجيم (ت: ٩٧٠ هـ / ١٥٦٣ م).

دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤١٨هـ-١٩٩٧م.

- بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع؛

علاء الدين الكاساني (ت: ٥٨٧ هـ - ١١٩١ م).

دار الفكر بيروت، ١٩٩٦.

- تبين الحقائق شرح كنز الدقائق؛

فخر الدين عثمان بن علي الزيلعي الحنفي (ت: ٧٤٣ هـ / ١٣٤٢ م).

دار الكتب الإسلامي، القاهرة، ١٣١٣هـ.

- تاج التراجم في طبقات الحنفية؛

قاسم ابن قطلوبغا (ت: ٨٧٩ هـ / ١٤٧٤ م).

تحقيق محمد خير رمضان يوسف، دار القلم، دمشق، ١٤١٣هـ-١٩٩٢م.

- الجامع الصغير (مع النافع الكبير)؛

أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (ت: ١٨٩ هـ / ٨٠٥ م).

دار عالم الكتب بيروت، ١٤٠٦.

- الجوهرة النيرة؛

أبو بكر الحداد (ت: ٨٠٠ هـ - ١٣٩٨ م).

تحقيق إلياس قبلان، دار الكتب العلمية بيروت، ٢٠٠٦.

- درر الحكام شرح غرر الأحكام؛

محمد بن فرامز بن علي الشهير بملا خسرو (ت: ٨٨٥ هـ / ١٤٨٠ م).

دار إحياء الكتب العربية، د.م.، د.ت.

- رد المختار على الدر المختار؛

محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (ت: ١٢٥٢ هـ / ١٨٣٦ م).

تحقيق عادل أحمد عبد الموجود-علي محمد معوض، دار عالم الكتب، رياض، ١٤٢٣هـ/٢٠٠٣م.

- شرح فتح القدير؛

كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي المعروف بابن الهمام (ت: ٨٦١ هـ / ١٤٥٧ م).

دار الفكر، بيروت، د.ت.

- العناية شرح الهداية؛

أكمل الدين البايقي (ت: ٧٨٦ هـ/١٣٨٤ م).

دار الفكر، د.م.، د.ت.

- الفتاوى الهندية؛

لجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي.

دار الفكر، د.م.، ١٣١٠ هـ.

- الفوائد البهية في تراجم الحنفية؛

أبو الحسنات محمد عبد الحي اللكنوي الهندي (ت: ١٣٠٤ هـ- ١٨٨٧ م).

دار السعادة مصر، ١٣٢٤.

- المبسوط؛

محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (ت: ٤٨٣ هـ- ١٠٩٠ م).

دار المعرفة بيروت، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م.

- معجم المؤلفين؛

عمر رضا كحالة (ت: ١٩٨٧ م).

دار إحياء التراث العربي، بيروت، د.ت.

- ملتي الأبحر (مع مجمع الأثر)؛

ابراهيم بن محمد الحلبي (ت: ٩٥٦ هـ/١٥٤٩ م).

تحقيق خرح آياته وأحاديثه خليل عمران المنصور، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤١٩ هـ/١٩٩٨ م.

- النهر الفائق شرح كنز الدقائق؛

سراج الدين عمر بن إبراهيم بن نجيم الحنفي (ت: ١٠٠٥ هـ/١٥٩٦ م).

تحقيق أحمد عزو عناية، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢٢ هـ-٢٠٠٢ م.

- الهداية في شرح بداية المبتدي؛

أبو الحسن برهان الدين المرغيناني (ت: ٥٩٣ هـ/١١٩٧ م).

تحقيق طلال يوسف، دار احياء التراث العربي، بيروت د.ت.

Ek-2: Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, no. 1966 nüshası ilk ve son sayfalar (1b-2a, 6b-7a)

Ek-3: İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, no. 789 nüshası ilk ve son sayfalar (1b-2a, 6b-7a)

